

A

MAGYAR ALKOTMÁNY

FÖLFÜGGESZTÉSE

1673-BAN.

Dr KÁROLYI ÁRPÁD

LEV. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1883.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

A magyar alkotmány fölfüggesztése

1673-ban.

Hazai történetünk leggyászosabb időszaka kétségkívül a XVII. század utolsó harmada.

E korszak kezdetének történetét, a Wesselényi Ferencz és társai összeesküvésének megrázó drámáját, melyhez hasonló nemzetünk életében csak egy van, mesteri kézzel írta meg Pauler Gyula. Arról már a mi ez összeesküvésnek egyik legfontosabb következménye lőn, *a magyar alkotmány fölfüggesztése s Ampringen János kormányzó behelyezése*, kénytelenek vagyunk igen hiányos, csak épen a tényt constatáló tudósításokkal beérni; úgy hogy minden adalék, mely e fölötté nevezetes kísérletre nagyobb világot vet, okvetlen szíves fogadtásban kell hogy részesüljön történetirodalmunk részéről.

Én abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy részint *a bécsi titkos államlevéltár* eddig ismeretlen adatai, részben e korszak első coryphaeusának, Lobkowitz sagani herczegnek, illetve a *Lobkowitz hercegi családnak* a csehországi *raudnítzi* kastélyban őrzött irományai alapján, ha nem is mindenben teljes, de határozottan körvonalozott, sőt sok tekintetben detailt képet adhatok történetünk e nagy fontosságú epizódjáról.

Kedves kötelességemül ismerem *Arneht* lovag v. b. t. tanácsos s bécsi államlevéltári igazgató úrnak mélyen érzett hálás köszönetem kifejezni e helyen részben azért, hogy a vezetése alatti levéltárat kiaknáznom engedte, részben és főként azért, hogy hathatós közbenjárása a herceg Lobkowitz család fejénél lehetővé tette nekem a raudnítzi iratok használatát.

I.

(Lobkowitz terve).

»Midőn az 1671. év leáldozott, úgy látszott, hogy Leopold, mint XIV. Lajos Franciaországban, Magyarhonban megalapította a korlátlan királyságot.« Mondja Pauler Gyula. És a velencei követ a császári udvarnál, Marino Giorgi, 1671 végén a köztársasági tanácshoz intézett végrelátiója tételénél egész belemelegszik Leopold magasztalásába, mint a ki jólétet hozott Magyarországra a nyomorúság helyett, a ki előlte a rebellió mérget, megtartá, megőrzé ezt a szép földet vérontás nélkül a kereszténység számára. A mit a múltban nem tudott kivinni semmi erő, a mibe belefáradt az ész, a min hajótörést szenvedett minden mesterkedés, azt a végtelen sokszor óhajtott czélt gyöngye erővel, kicsiny munkával neki sikerült elérnie, azt az ő számára tartá fönn az ég.¹⁾

Persze voltak még olyanok is, — csak némelyek, mint a jó követ mondja (non mancan alcuni) — a kik a rideg ítéleteket túlszigorúaknak tartották, a kik az összeesküvőket mentetni nem állták, hogy tetteiket a szabadság szeretete s az a forró vágy vezette, hogy őseiktől öröklött jogaikat föntartsák; a kik panaszkodtak, hogy kéréseikkel folyton elutasítatnak, hogy országgyűlést nem tart az uralkodó, hogy nádort nem választhatnak s hogy várakat s egész területeket a töröknek enged át a kormány; a kik hangoztaták, hogy azok az elítéltek ilyfélék miatt is keseredtek el a végsőig.²⁾

De ezekről az volt akkor az általános vélemény, hogy addig, a mig a fejedelem iránt való hűség és engedelmség a

¹⁾ »Veramente la disgratia si è convertita in prosperità, risultando dal veleno d'antidato, mentre viene tramata la perdita del regno con perfidissima ribellione, Leopoldo la conserva, anzi assoda l'autorità senz' effusione di sangue.« A múltban »non giovorano l'armate, non valse l'ingegno, non bastarono l'artificii per guadagnare oggetto sì necessario et utile insieme. Hora con deboli forze, con poco travaglio, non successo minimo inconveniente si perviene alla metà del desiderio et del beneficio sospirato di tanto tempo et riservato dal cielo per accrescere da prosperità all' imperatore presente.« Fiedler: Die Relationen der Botschafter Venedigs über Deutschland u. Oesterreich im 17. Jahrhdt. II. Bd. K. Leopold I. 124. lap. (Fontes Berr. Austrince, II. Abth. Bd. XXVII.)

²⁾ U. o.

nemzet vérébe nem megy: szorosán kell a szájukba vetett zablát tartani, egy perczre sem kell engedni, mig a makranczosak nyaka az igát meg nem szokja.¹⁾

Egy ismeretlen, a magyar nemzetnek dühös ellensége, azt javasolja az udvarnak,²⁾ hogy a katonaságot szaporítsa az országban, mert a siciliai vecsernye itt is alkalmazásra találhat;³⁾ büntesse meg még azokat az asszonyokat is, a kik a fölséget tyrannusnak merték nevezni; ne félénken, hanem bátran, erővel járjon el, vesse ki egyszer s mindenkorra a pestises farkasokat, a mint az hajdan Sz. Bertalan éjén Franciaországban s pedig sokkal iszonyúbban, öldökléssel történt.⁴⁾ Azután küldjön be kegyes missionariusokat az országba, kik a vad népet hűségre, engedelmségre hajlitsák.⁵⁾

Főpontja azonban e vad zelota javaslatának az, hogy le levén verve a lázadás, állíttassék be Magyarországra egy új kormány, mely formáljon, reformáljon és doformáljon — szükség szerint s helyezettessék annak élére teljhatalommal valami megbízható ember. Mindezt, ugymond hamarosan kell tenni s nem azt mondani, hogy nem jó nyárban ingerelnünk a magyarokat csak azért, hogy a tél tanácskozásban teljék el.⁶⁾

Sokan lehettek az udvarnál, kik e túlbúgó alattvaló nézetét mindenben oszták. Fecsegő, böbeszédű javaslata (mert az valóban teli van esengő frázisokkal) nem is érdemelné meg a figyelmet, ha egy eszmét, az új kormány, egy kormányzó eszméjét nem pendíti vala meg.

E gondolatnak akkor mérvadó körökben általában vizsgálgoznia kelle, vagy pedig javaslattevő ismeretlenünk azt Lobkowitz sagan herczeg s Hoher udvari titkos cancellár ajakáról leste el.

¹⁾ Pauler Wesselényi és társai összeesk. II. 437.

²⁾ Sine dato. Egyk. más 1671. végéről. Bécsi titk. Itár.

³⁾ »Periculum esse a vesperis siculis, nisi miles augeretur.«

⁴⁾ Simul et semel efficiendo pestilentes lupos, quemad modum in Gallia olim pridie S. Bartholomaei longe acrius factum est cedendo.

⁵⁾ Undique convocentur pii et exemplares missionarii qui rudi populo velut in fide parvulis frangerent panem verbi divini (mint a mely engedelmséget táplál).

⁶⁾ Hungaros in aestato non esse irritandos, hyemem interim deliberationibus insumendo.

Melyik a császárnak e két legfőbb minisztere¹⁾ s legmeghittebb embere közül a gondolat édes atyja: nem tudom egész bizonyossággal eldönteni. Szelepcsényi a primás Hochert nevezi meg, később azt mondván róla, hogy: excelsae huius gubernationis instituendae minister fuit.²⁾ Valószínűbb azonban, hogy Lobkowitz, a mindenható udvarmester, pendíté meg az eszmét, mert tőle származik az az eléggé terjedelmes tervezet, melyet a saját maga nevében 1672. február 12-kén terjesztett elő Leopoldnak.³⁾

Lobkowitzot egykorúak s különösen olyanok, a kiknek ítélete nyomós lehet előttünk, mint pl. a velencei követek,⁴⁾ egyaránt ügyes, óvatos és előrelátó államférfiúnak festik. Ha Magyarországot illető működése volna az alap, melyről őt ítelnünk kellene, inkább a rövidlátó epithetont adhatnók neki: noha megbeszélendő előterjesztése bizonyos ügyességről, s arról tanúskodik, hogy az, a minek ellenségei, irigyei állíták, ingatag és habozó⁵⁾ legalább e tárgyban épen nem volt.

Mindenki tudja — az előterjesztésnek körülbelől ez a gondolatmenete — mily calamitások fenyegették s veszítették volna is el Magyarországot, ha a hatalmas olygarchák s követők átkos rebellióját isten kegyelméből nem sikerül vala idejében elnyomni. Az ily nagy merényletek főoka a magyarországi kormányzat mivoltában rejlik, e kormányzatban, mely nyugodalmasabb és ártalmatlanabb idők és erkölcsök számára való lehet talán, de a dolgok jelen állapotában épen nem alkalmas; mert magán ügyekben a féktelen szabadsággal szemben nehézkes, tehetetlen, a közügyekben pedig mint a perfidia szülő oka fölötte veszedelmet-rejtő. Ezt a lappangó s folytonosan fenyegető veszedelmet elhárítani az állam nyugalma, sőt az egész kereszténység érdeke tanácsolja; de kívánja maguknak Magyar-

¹⁾ Hoherban tán még jobban bízott az uralkodó, de Lobkowitzot nem méltózhette.

²⁾ A primásnak egy 1673-ban Ampringen intézett iratából. Egyk. más. Bécsi titk. ltár.

³⁾ Raudnitzí ltár. A mellékete Nostitzék később említendő relatiojának.

⁴⁾ Sagredo 1665-ben «et non ha stima, che il se stesso» teszi hozzá. Fiedler id. h. 117. lap. Marino Giorgi u. o. 133. lap.

⁵⁾ Marino Giorgi. Fiedler 130. l.

ország lakosainak jóléte is. Másként ez alig ha történhetik — s itt a dolog bibéje — mint ha a nádori tiszttől eltöröltetvén helyette valami collegialis királyi kormányzat létesítettik.¹⁾

E gondolatnál — folytatja az előterjesztés — az a kérdés merül föl legelőször: miként létesíttessék ez a collegialis testület és kikből alakuljon?

Röviden felel a föltett kérdésre s egy teljhatalmú királyi biztost, vagy kormányzót ajánl, a ki mellé négy magyar és négy német tanácsos helyezettetnők két titkárral a német és latin nyelvű expeditiók számára.

Egy második kérdés gyanánt a kinevezendő egyének qualitását veti föl s különösen a kormányzóra kiemeli, hogy ez német nemzetiségű, fejedelmi méltóságú, hadban-békében egyaránt jártas személy legyen s ilyenül a német rend nagy méltóságát meg is nevezi; mellé pedig magyar tanácsosokul Szelepcsényi primást, Forgács országbíró, Kolonics magyar kamarai elnököt és Majthényi personalist ajánlja, míg a négy német tanácsos közül egyet az udvari haditanács s egyet az udvari kamara által óhajt megneveztetni. Ezek s hozzájuk két német jogtudós képeznék a kormánytestületet.

Az utasítást, mely szerint a collegialis hatóság működésében eljárna, beszélte meg Lobkowitz előterjesztésének harmadik pontjában. A kormánynak köz- és magánügyekben volna hatásköre, az előbbieken a vallás ügyét, a király felségi jogainak szigorú védelmét, az igazságszolgáltatást, ezután a katonai s kamarai ügyeket számítván. A hol periculum in mora, ott tüstént intézkednék, a hol idő van, ott tanácskoznék. Sürgős ügyekben intézkedései jóváhagyása, nem sürgősebben votum consultativuma fölötti határozat végett a magyar udvari cancellária útján referálna a felséghez s a vett királyi parancs szerint cselekednék.

A mi a formáliákat illeti, az ügyek, úgymond, universa et singula ad Vestram Caesaream Regiamque Majestatem immediate et inprimis dirigantur, az elnökhöz nyujtassanak be s a praesentatio kelte följegyeztetvén, a titkároknak, a latin

¹⁾ . . . id tamen haud aliter sperari possit, nisi sequestrato ante omnia perenniter ad manus regias palatiniatus officio, collegialis quaequam constitutatur regia gubernatio . . .

vagy német nyelven való elintézés szükségéhez képest, teljes tanácsülésben való referálás végett adassanak ki. A tanácskozás, meg az expeditiók módja felől azt véli legezészerűbbnek, hogy fontosabb ügyekben a kormányzó még a tanácskozás előtt informálja a kormány tagjait; egyébként pedig csak az illető titkár referáljon s azután a kormányzó mint elnök előbb a magyar, majd a német tanácsosok szavazatát vévén, s kiki ezek közül a maga votumát teljes szabadsággal adván, végül maga szavazzon s mondja ki a többség szavazata szerint a határozatot; míg egyenlőség esetén az ő votuma döntő. Előterjesztéseit mindig az udvari magyar cancellária útján fogná tenni a kormánytestület, a mint a magyar cancellária is csak a gubernium útján fog rendelkezni. A kormány költségei fődőzésére a nádori jövedelmeket vélte Lobkowitz fordíttatni s erre nézve kihallgatni ajánlá az udvari kamara elnökét.

Ha a főudvarmesteri előterjesztés eddig előadott pontjai fontosak s nevezetesen: nemkevésbé nyomós az utolsó, mely az ország törvényeinek revisióját s a közjogi törvényeknek a jelen állapotokhoz képest való átalakítását nem megbeszéli — a mint általában az egész terjedelmes előterjesztés inkább programmszerűen van skizzirozva — hanem megpendíti.

»A közügyeket illetőleg a kormánytanács fölötté veszedelmes, süppedékes talajra fogna tévelyedni, ha az eddig zavarosan kezelt törvények jobb alakba nem szerkeszttetnek.«¹⁾ Ez a kétértelmű tétel vezéreszméje s ebből folyólag a magánügyekre vonatkozó törvényeket s jogszokásokat meghagyni véli; csak a közjogiakat, melyek a király és az ország új viszonyának nem felelnek meg, hanem, bár a törvényszerűség álarcza alatt, lényegileg nem egyebek mint veszedelmes, visszaélések szüleményei²⁾, akarja az ország s a főltség nyugalma biztosítására gyökeresen átváltoztatni, hogy aztán mind a behelyezendő guberniumnak, mind pedig minden nyugalmat és rendet szerető jó hazafinak zsinórmértékül szolgáljanak, a szabadság

¹⁾ . . . Cum difficile foret in negotiis maxime publicis hoc regiae gubernationis collegium quandoque periculose non hallucinari, nisi lucusque confusim tractatae leges in meliorem formam redigantur . . .

²⁾ . . . Titulotenus legalitatis forma larvatae re ipsa perniciosis abusus sunt . . .

örve alatt henczegöket¹⁾ ellenben a jog és igazság korlátai közt visszatartsák.

E nagy munkára, a magyar közjog és közjogi törvények gyökeres átalakítására, valamint általában a behelyezendő kormány részére szükséges utasítás elkészítésére két, a köz- és magánjogban egyaránt járatos jogtudóst ajánl a sagani herezeg. Ezeknek titokban kellene dolgozniok, munkájuk eredményeit a főltség elé terjeszteniök, a ki ha azt elfogadja, a megyékben és melléktartományokban szokás szerint köztudomásra hozatná a magyar cancellária által.

Főudvarmestere e roppant horderejű propositiót tetszéssel fogadta az uralkodó. Noha bizonyos, hogy Leopold, valóban példás emberi erényein, jó akaratán és szorgalmán kívül nem sok egyéb festéket (sit venia verbo) vitt a trónra s bár istentől nyert főltségi hatalmáról meg volt győződve, saját geniusa hiányában mindig csak ministerei szavára hajtott:²⁾ mindamellét könnyen beláthatjuk, hogy a magyarországi kormányzati formát ő is tarthatlannak ítélte. Ő persze az abszolút királyság szempontjából indult ki ministereivel együtt. Nekünk, ha részrehajlatlanok akarunk lenni, a kiáltó hiányokat a közigazgatásban, a rendetlenségeket, visszásságokat az igazságszolgáltatásban, egyszóval a fölfordult állapotokat az államélet minden terén kell szemünk előtt tartani, belátni. A törvénykezés terén folytonos, ki nem irtható calamitásokat élénk színekkel ecsetelé a magy. cancellár, Pálffy nyitrai püspök, midőn a tervbe vett reformok céljából a magyarországi főbb országos hivatalok ismertetését bekívánták tőle az udvarnál.³⁾ Megbeszéli az egyes főtisztviselések (nádor, helytartó, országbíró, tárnokmester, personalis) hatáskörét s megjegyzi, hogy a mi az igazságszolgáltatást illeti, noha kinék-kinék közülök meg

¹⁾ . . . insolentes vero specie libertatis intra orbitam aequi et iusti retineant . . .

²⁾ Leopold minden jellemzése közt legjobbnak tetszenek nekem a velencei követek Leopold emberi s némely uralkodói tulajdonát bár hízogóan méltató, de egyébként részrehajlatlan jellemzései. — L. különösen Marino Giorgi *Fiedlerül* id. h. 127. 128. lap.

³⁾ Descriptio officiorum quibus regnum Hungariae administrari solebat. Raudnitzki Hár. Nostitzék később említendő relatiójának D melléklete.

van a maga köre, mégis szüntelenül egymáséba kapnak, az alantas bíróságokat működésükben gátolják, sőt a királyi jogok spherájába is belenyúlnak, — s bár a magyar cancellaria effélék ellen rendesen felszólal, mégis mindig csak igen keveset tud használni. Jól tudom ugyan, hogy Pálffy régi ellensége s irigye volt Szelepesényi primásnak, a helytartónak s így előadásának éle főként a helytartó ellen irányult, mindazáltal tekintve azt, hogy a cancellár tudta miért kéri azt a descriptiont tőle s hogy a tervbe vett új kormányt határozottan ellenezte, szavainak teljes hitelt kell adnunk. Különben ismerjük a történetből országunk akkori állapotát s tudjuk, hogy félszázad múlva maguk a rendek sokalják meg a közigazgatás és közpolitikai élet miseréjét s megalakítják orvosságul a helytartó tanácsot. Leopoldnak úgy kell vala tennie, a mint fia Károly cselekvék, neki kellett volna alkotmányos úton, az országgyűlés hozzájárultával hozni be reformokat, melyek véget vessenek a tarthatlan állapotoknak. Azonban Leopold a cél ily módon, alkotmányos úton való elérésére ha gondolt volna is, nem bízott az ország rendjeiben. De nem is gondolt. Mert azt hitte, hogy lábainál egy erővel levert ország feküdt, mely a kormányférfiak meggyőződése szerint minden jogát eljátszotta.¹⁾ — A Verwirkungstheorie nem gyöngé csecsemő; már kétszázszentendős gyerekek.

II.

(Vélemények Lobkowitz tervéről.)

Üdvarmestere előterjesztését tehát, a mint mondám, tetszéssel fogadta Leopold. Hogy gyorsan nem intézkedett a terv megbeszélésénél, ennek inkább Lobkowitz lassúsága²⁾ mint az lehetett oka, hogy az uralkodó nem látta volna be a reformoknak az ő Magyarországot illető céljaira vonatkozó értékét. Mindenekelőtt kiadta a herceg tervét egy meg nem nevezett jogtudósnak véleményadásra, azonkívül egy másik, ugyancsak névtelen tanácsoshoz a tárgyban bizonyos kérdése-

¹⁾ ...Haben Ew. K. Mt. dieses Königreich Hungarn... armis erobert und daher befuegt in solchem ein Gubernio nach Dero Belieben... anzunordnen, mondja egy 1672. jul. 15-kén tartott ministeri tanácsról szóló relatió (melyről később).

²⁾ Marino Giorgi, Fiedlernél id. II.

ket intézett, a melyekre való felelet némely scrupulusát volt eloszlatandó.

Sokkal érdekesebb mind a két vélemény, semhogy velük hosszasan foglalkozni ne kellene. Hogy mind a kettő az abszolút királyság álláspontjára helyezkedik, ezt, azt hiszem, különösből hangsúlyoznom se kell; noha a második jóval méltányosabb az elsőnél az ország intézményei iránt és határozott statusférfiúi tehetséget árul el. — Élénken foglalkozik mind a kettő azzal, a mi Lobkowitznak terve bemutatásánál eszébe sem jutott; de a mi az uralkodónak, úgy látszik szegyet ütött fejébe, hogy t. i. mit fognak a magyar főpapok és főurak az ország különben is elnyírbált alkotmányának egyszerű, önkényes confiscatiójához mondani.

Az első vélemény valami hirnevesb jogtudósé, tán a később említendő dr. Hoffmanné vagy dr. Erhardé,¹⁾ mert leginkább a magyarországi igazságszolgáltatás körüli miserék orvoslására fektet fősúlyt. A föld népéhez érzett jóindulatáról tanuskodik az, hogy különösen kiket a katonai túlkapások ellen. — Különben böleselmi okoskodáson kezdődik. Keveset ér a jó tanács — úgymond — ha nincs végrehajtva. A mint az embryónak orvosok és bölesészek tagadják életét,²⁾ úgy a jó tanácsnak sincs lelke, míg nem effectuáltatott. A közügyek legtöbb kormányosa inkább azért bukott el, mert a jó tanácsot nem hajtá, vagy nem hajtata végre, mint azért, hogy szűkölködött volna abban. Magyarországnak orvosra s az orvosság alkalmazására van szüksége. A medicus nem hiányzik; ott a legjobb császár és király, ki isten dicsőségét, a vallás s az ország felvirágzását hordja szívében. Orvosság kell, mely a veszélyben forgó vallást, a csaknem kiirtott katonai fegyelmet, a félig elhalt igazságszolgáltatást s a rosszul kezelt állami háztartás ügyét talpra állítsa. Tudjuk a bajt, ismerjük okait: de tovább kell menni; föl kell állítani az új kormányt, bár bizonyos, hogy ellene a primás s azon mágnások, kik eddig hívek voltak, vagy legalább úgy mutatkoztak, óvást fognak emelni. »Észreveszik, hogy a fejsze a fá tövének van irányozva,«³⁾ ha német s főként

¹⁾ Raudnitzki levéltár. Nostitzék később említendő relatiójának B melléklete.

²⁾ Ez akkor volt s most tán már nem.

³⁾ ... Advertent securim ad arborem ponit...

a német rend nagymestere tétetik az ország fejévé; kiáltani fognak: vége az ország jogainak, szabadságának, mikor még a régi kormányforma se tartatik többé meg; panaszkodni fognak, hogy mindent elvesztének, még a jobb jövő reménye se marad meg számukra — s megkísértik lerázni, a mint tudják, a rájuk rakott igát.

Leopold leginkább a primás és az országbíró ellenkezésétől tartott. Mind a kettőt könnyen ingerelhetőnek, hirtelen haragúnak ismerte. Azonkívül tudta, hogy Forgács fölötté szabadszájú, szókimondó,¹⁾ a mi esetleg sok kellemetlenséget is okozhatna; Szelepcsényi pedig igen nyakas, meg becs- és pénzvágó; már pedig az ilyen ember nem igen örömet eresztí ki kezéből akár a helytartóságot, akár az azzal járó jövedelmet.²⁾

Erre czéloz első névtelenünk, mikor emlékiratát folytatván, mondja, hogy nem sokat fog szelidíteni se a primáson, se Forgácson az a körülmény, hogy a kormánytanács tagjait néveztetnek. Ez a két ember mindegyike parancsoló akar lenni, nem szolgálni, kormányozni, nem kormányoztatni; magyar társak kellene nekik s nem németek; egyszóval halálos dőfés lesz lelküknek a kormányforma megváltoztatása³⁾ — s arra vetik majd mérgeket, a ki az új kormány elnöke lesz s a tanácskozásokra vagy el se mennek vagy csak zavarni fogják azokat. Ez és hasonló nagy bajokon azonban okvetlen segíteni kell e két ember s a tekintélyesb mágnások megnyerése által. Ha az oroszánt meg lehet szelidíteni, mennyivel inkább az embert, még a stoicust is, hogy ne hát az udvarit, a ki királyi kegynek nem fog ellenállani. Elég azt tudni, hogy kapzsiak, mert a ki elfogad, az megfogható.⁴⁾ De még ha semmikép sem lehet meggyőzni őket, a czélba vett tervtől eltérni akkor sem szabad.

¹⁾ Ennek különben igen jó példája Paulernél, mikor az öt város panaszloít azzal vigasztalja, hogy: *vis et fortitudo merdunt rationibus super collum.*

²⁾ Később még bőven indézendő iratok jellemzik így a két urat.

³⁾ . . . *Ambo hi praesesse volunt, non subesse; dirigere petunt, non dirigí, socios Hungaros unant, non Germanos; verbo dico: pro vulnere lethali habebunt, si forma regiminis immutabitur. . .*

⁴⁾ *Cleurantur leones, ergo et homines multo magis capiuntur, saepius homo stoici, magis aulici, qui beneficiis et gratiis regis non resistent; sufficit eos esse cupidos, qui capiunt, capiuntur.*

Áttérvén a gubernium számára adandó utasítás kérdésére, névtelenünk a vallásügyek terén végleges, definitív rendszabályokat követel, természetesen a kath. egyház javára. — Szép az a bátorsága, melyet a haditanácscsal szemben tanúsít, midőn kimondja, hogy ha a hadi tanács azt kívánná, miszerint az új kormánynak a katonai ügyekbe semmi beleszólása ne legyen, e kívánságot figyelmen kívül kell hagyni; mert különben — s ez a beismerés, az udvari körökből, maguk közt, nem a panaszló féllal szemben, eminens fontosságú — male providetur Hungariae, rösszül leszen gondja viselve Magyarországnak! Okvetlen szükség, hogy a nyomorú földnépe, mely annyit tűr a katonaságtól, igazságos bírora találjon az új kormányban, mely nem érdekelt fél, a hol panaszkodhatik s a honnan orvoslást nyerhet, mert természetes, ha orvoslást sehol és soha nem találván, csupa kétségbeesésből rebellál. Másrészt azonban a gubernator ügyelne arra is, hogy a katonát se csalják meg zsoldjában tisztjei, hogy a repartitio méltányos s egyenlőn elosztott legyen, hogy az ezredesek és egyéb csapatparancsnokok ne több katonát számitsanak a kincstár s az eltartásról gondoskodni köteles adozó nép terhére, mint a mennyi tényleg van s végre a tisztségek ne »turpiter« s mintegy árverésen adassék el a legtöbbet ígéro méltatlannak. Ha ez nem orvosoltatik, úgy az új dicasteriumnak édeskeveset fog az ország örülhetni. Mig ellenben ha látják a magyarok, hogy a visszaélések megszűnnek, hogy a panaszok orvoslásra találhatnak, mihamarább ki fognak békülni az új intézménnyel.

Az igazságügy terén hosszadalmas javaslatokat terjeszt elő a névtelen. Csak annyit akarok felölük fölemlíteni, hogy a nádori és országbírói hivatalokat, az octavalis törvényszékeket s a királyi táblát megszüntetni óhajtja; helyettük részben a kormánytanácsot, részben a personalist ruházván föl hatáskörrel, úgy hogy az utóbbi vándortörvényszékeket tartana. Az ügyetlen, filozofáló votumot, mely különben mint mondám sok jóakaratról de egyszersmind zavaros fogalmakról teszen bizonyosságot, a következő emlékezetes mondással végzi írója: Kevés dologban tévednek a fejdelmek veszélyesebben mint tanácsosaik megválasztásában s világosan kimutatható, hogy az osztrák

ház több kárt szenvedett saját miniszterei által mint az ellenségtől.¹⁾

A másik votum²⁾ sokkal több súlyt fektet az eléje tett kérdések államjogi vonatkozásaira s mint kezdetben mondtam, államférfiút árul el. Talán eltaláltam, ha azt mondom, hogy gr. Martinitz, a cseh főburggrafnak készítménye. Hogy a bécsi államférfiak közül egy sem csinálta, arról az értekezés folyamán meggyőződést szerez magának az olvasó. Maradna hát az államférfiak közül a Prágában lakó Martinitz, a ki mellett szól a Csehországra történő hivatkozás a votumban s továbbá az a körülmény, hogy az országnak a gubernium behelyezését tudtul adó és engedelmességet követelő patenst Martinitz fogalmazta. Ő, mint a velencei követ mondja,³⁾ bebejött az udvarhoz prágai lakából s újabb és újabb tervekkel igyekvők befolyását és tekintélyét a császár előtt növelni. Legelső pontja votumának az: vajjon, épségben állván Magyarország alaptörvényei, melyek az országkormányformáját meghatározzák s eddig folytonosan megtartottak, lehet-e s helyes-e az ország kormányzásában az újabb állam exigentiája szerint változtatásokat tenni? Ámbár az államok életében — feleli — minden újítás mindig veszedelmes volt és lesz már azért is, mert többnyire a sarkalatos törvények megváltoztatását hozza magával, a szabadságot megnyirbálja és így gyűlöletes; de meg azért is, mert a régi, a megszokott dolog, ha kevésbé méltányos és hasznos is, mint a többet érő és jobb új, csak azért mert régi, könnyebben türelik, mindamelllett, hogy nemesak szükséges, hanem kikerülhetetlen Magyarország kormányának új alapon való szervezése, onnan is kitűnik, hogy az országban már eddig is sok sarkalatos törvény elveszté az idők folyamán erejét, vagy országgyűlési végzések által a dolgok és idők folyásának megfelelően alakították át, hogy később ismét a királyi kéz, vagy a szükség változtassa meg; vagy végre a kor-

¹⁾... Evidenter demonstrari potest, maiora damna domui Austriacae per proprios ministros, quam per omnes communes hostes accidisse.

²⁾ Raudnitz levéltár. Nostitzék C melléklete. »Von einem gewissen bekannnten Rath gut aufgesetzte Meinung« mondja Nostitzék relatója, melyről alább.

³⁾ Marino Giorgi. Fiedler id. h.

látlan visszaélés tomegte el úgy annyira, hogy utóbb csak a pusztá név maradt meg, maga a lényeg teljességgel elveszett.

Igy állván a dolgok, ilyen lévén a fejlődésben forró államban a törvények élete, bizonyos, hogy jogos panaszt egy mágnás se fog emelhetni a magyar kormány ujjaszervezése miatt, midőn a királyi főség elődei nyomában járva, nem járatlan úton haladva, a kikerülhetlen szükség nyomása alatt királyi jogával él, senkin a legkissebb jogtalanságot el nem követ; különösen mikor az új kormányt főként azért tervezi, nehogy az a nemes ország, minden jól rendezett állam példája ellenére, a főségnek a birodalom s örökös tartományai ügyeiben való folytonos elfoglaltsága és távolléte miatt illő kormány nélkül szükölködjék, bel- és külföldiek jog- és törvénysértéseinek prédájává legyen. Hogy ez a baj minden módon elkerülendő, a legközelebbi magyar mozgalmak s összeküvések elég világosan tanítják s elég okot adtak a gondolkodásra a fölött: miként lehetne a közállományt fenyegető annyi veszélynek elébe vágni s valami jobb kormányzat behozatala, valamely királyi teljhatalmazott behelyezése által illendő remediumot alkalmazni a jelenben, a jövőre pedig minden hasonló törekvést ártalmatlanná tenni.

A gubernium miként való constituálása felől azt mondja névtelenünk, hogy a helyüket megálló ősi intézmények s jogszabványok változtatásától, a mennyire csak lehet, óvakodni kell, de szükséges a visszaélések, a haszontalan institutiók vagy a közállományra veszedelmes intézmények böles és higgadt correctiója. Ezért az első névtelen véleményével szemben a legtöbb tisztség és bírói hatóság meghagyását javasolja, ezeknél csak a magokat befészkelte ártalmas szokásokat irtatván ki. A teljhatalmú királyi kormány egyedül a köz, belpolitikai s az ezekkel összefüggő ügyekre létesíttessék,¹⁾ úgy hogy tisztán politikai főhatóság maradjon, benne és általa valami új bíróság ne alakíttassék; sőt inkább a szokott helyeken s a szokott közegek által ősidőktől fogva gyakorolt jurisdictio régi folyásában intacte megmaradjon, a hol ha mi hiba történik, esetről-esetre tudomására hozhatnák a főségnek, a ki a rendetlen

¹⁾... Intuitu publicorum et status politici... negotiorum.

állapotokat szelid kézzel a rendes kerékvágásba tereli majd vissza. Hivatkozik névtelenünk Csehország s a többi örökös tartományok példájára, mint a hol a kormányra szintén csak a közpolitikai ügyek bizattak, míg az igazságszolgáltatás néhány specialiter delegált esetet kivéve, soha nem tartozott teendői közé. Így a gubernium által is csak a palatinusi tiszt *sequestráltassék* ad manus regias s tevékenységi köre a közjó s az idők kívánalmainak megfelelően a királyi guberniumra ruháztassék.

Nem érdektelen az a dialectica, melylyel a második névtelen azt bizonyítani törekszik, hogy német kormányzó s német tanácsosok behelyezése — a mi tudvalevőleg az ország világos törvényei ellen van — legalis cselekmény. Magyarország régi törvényei és jogszokásai szerint, úgymond, az ország tisztségeit csak magyarok viselhetvén, idegen ily hivatalokban gyűlöletes; másrészt azonban, mivel világos dolog, hogy Magyarországbán a hivatalok közt nagy distinctiót tesznek, a meny nyiben némelyek a király dispositiójától függök, másokról ellenben a törvény kötelezőleg intézkedik; és mivel a királyi fölség a maga helytartóját, mint saját fölséges személye repraesentalóját tetszése szerint s királyi és közjogi állása követelményeihez képest, a közjó érdekében mindig szabadon nevezte ki: azért nem szabad az ország egyéb tisztviselőiről s hivatalairól a guberniumra normát vonni akarni. Ez és ennek létesítése mindig a fölségtől függ, ki azt legjobb belátása szerint fogja teendőire nézve instruálni.

A katonai ügyek terén a gubernium részéről vagy ellene fölmerülhető nehézségekről nem tart névtelenünk, ha szorosán körvonalozva leszen hatásköre.

III.

(Leopold kézírata s a tervezett kormány részére adandó utasítás projectuma).

Im' ezek valának a véleményes jelentések Lobkowitz főbb körvonalokban odavetett tervéről. Látjuk, hogy mind a kettő helyeslé egy új, a fölség által abszolút hatalommal kinevezendő kormány behelyezését a magyar korona tartományai számára, közjogi és opportunitási szempontokból egyaránt. Az

összesen három oldalról jövő approbatiók elől nem húzhatta vissza intentióit Leopold a mi nem is volt szándékában s elhatározá, hogy a nagyjából odavetett planumot a szűkebb ministeri tanács, az u. nev. »conferentia«¹⁾ elé bocsátja. Ez meg is történt Leopoldnak következő mindvégig sajátkezű legf. kéziratával, melyet a sagan herceghez intézett s melyet, úgy is lehet röviden levén tartva, egész terjedelmében kell közölnöm:

Kedves herceg Lobkowitz! A holnapi napon, ha isten úgy akarja, az Én parancsomból tartandó conferentiára terjeszse ön elő a következő propositiót. Miután a jelen körülmények, az Én tisztem és köteletségem, de a közjó s a közbiztonság is követelik, hogy a magyar ügyek jobb és állandó korba hozassanak, tehát meghagyandó:

1. Vajjon nem kell-e egy új guberniumot (Magyarországra) bevinni?

2. Vajjon ez nem egy kormányzó mint fő behelyezése által történjék-e?

3. Vajjon a kormányzó mellé nem egy kormánytanács adandó-e?

4. Vajjon e tanács magyar és német egyénekből álljon-e? s milyenekből?

5. Mi hatalom adandó a kormányzónak s a kormánytanácsnak? Fmeltőjük miből álljon úgy a (bel-) politikai mint katonai, pénz- és igazságügyek terén?

6. Mi történjék a locumtenens-, nádori-, országbírói-, báni- és személynöki hivatalokkal?

7. Mi történjék a királyi táblával, a nyolczados törvényszékekkel s egyebekkel? s az igazságszolgáltatás miként rendezendő?

8. Vajjon a tripartitum s az ország egyéb törvényei megváltoztatandók-e? és mi módon?

¹⁾ Meg kell különböztetni az u. nev. »conferentiát« s az államtanácsot. Amaz volt a legfőbb ministerium s a titkos forum, tagjai voltak: Lobkowitz, Schwarzenberg herceg (ez utóbbi az államtanács elnöke) Lamberg gróf, udv. főkamárás, és Hocher titk. udv. cancellár. Ennek a conferentiának tanácskozáshoz időnként a tárgyhoz képest s Lobkowitz tetszése szerint más ministerek vagy titk. tanácsosok is meghívatlak, mint pl. Magyarország ügyében Montecuccoli és Rothal. Az államtanácsnak nagyon sok tagja volt s a velencei követek szerint inkább valami föltörvényszékhez, mint ministeri tanácsához s politikai hatósághoz hasonlítható. De ez nem egészen áll. Lásd különben Marino Giorgit (Fiedlerné), ki érdekesen ír a két tanácsról.

Ezeket csak a rendes conferentia-tanácsosokkal¹⁾ tudattam, hogy az első alap titokban rakassék és semminemű tekintet emez vagy ama jurisdictióra ne szolgáljon gátul a tanácskozásnál. Ezek szerint fog hát ön eszelekedni és én maradok az ön kegyelmes ura. Márczius 30. 1672. Leopold a. k.²⁾

A conferentia márczius 31-dikén³⁾ tartott tanácskozásáról nem maradt ugyan jegyzőkönyv,⁴⁾ de azt tudjuk, hogy tagjai: Lobkowitz, Schwarzenberg hercegek, gr. Lamberg és báró Hoher a főudvarmester tervét magukévá tették, a mint azt előre is lehetne gondolni, már azért is, mert szükségét érezték Magyarországra az absolut uralmi formának kedvező kormányzatot behozni s az absolutismus princípiumának legfőbb képviselői ép a megnevezett egyének voltak. Azonkívül, ha egyiknek-másiknak más terve volt volna is, Lobkowitzzal szemben a magáét egyik se akarta volna forcírozni. Schwarzenberget ugyan félig-meddig a saganí herceg vetélytársának lehet tartanunk. Államférfiúi tevékenysége, határozott képességei oly nyomósak voltak, hogy egykorúak közhite szerint övé vala a jövő.⁵⁾ Lamberg gróf, az udvari főkamrás igen buzgó, de kevés tehetségű ember,⁶⁾ mindenben a saganí herceghez alkalmazkodott. Hoher a conferentia jogtudósa puritán absolutisticus nézetei Lobkovitzéval mindenben egyeztek, de meg ő Lobkowitz kegyéből, pártfogásával jutott be nem rég a confe-

¹⁾ L. az előbbi jegyzetet.

²⁾ Bécs; eredeti a titk. levéltárban.

³⁾ Egy alább említendő (jul. 15-diki) relatió szerint.

⁴⁾ Vagy ha maradt, ennek az u. n. cabineti levéltár actái közt kell lenni. Nem mulaszthatom itt el a megjegyzést, hogy fölülte kívánatos, a magy. történetírás, újabbkori históriánk érdekében fölülte szükséges dolog volna akadémiánknak a delegatiók által oda hatni, hogy a cabineti levéltárnak Mária Terézia haláláig, vagy legalább trónralépteig terjedő régebbi iratai a bécsi titk. állami levéltárnak átadassanak. E levéltárban a mostani igazgató, Arneht ő excja által a történeti kutatás érdekében behozott liberalis fölfogás, ott lehetővé tenné e cabineti iratok használatát is. A magy. Akadémia és delegatió nemcsak a magyar, hanem a külföldi kutatókat is bizonyára lekötelezné ilyenemű föllépésével. S ha az első sürgetésre (tán személyi vagy más okok miatt) nem volna is meg a kívánt eredmény; később, többszöri sürgetésre bizonynyal elérnék az.

⁵⁾ L. Marino Giorgi Fiedlernél id. k.

⁶⁾ U. o.

rentiába.¹⁾ Lehet azonkívül, a mint már említém, az is, hogy a reformeszmék megpendítője maga Hoher volt.

A tervet hát en bloc elfogadták s egy commissiót helyeztek be, mely a szervezendő kormány részére szükséges instructio projectumát elkészítse, hogy aztán ez a részletes tárgyalás alapjául szolgálhasson. Az utasítást készítő bizottság tagjai kik voltak, nem tudom. De irrevelans dolog is itt a készítő személye, miután a megfogalmazott instructio semmi nem egyéb — miként látni fogjuk — mint detaillirozott kidolgozása a Lobkowitz előterjesztésében odavetett vázlatnak.

Mint a főudvarmester, úgy az utasítás terve is a vallásügyekből indul ki.²⁾

A Pozsonyban székelő kormány kötelessége lesz az isteni tiszteletet nemcsak helyben, a városban, hanem az egész országban előmozdítani, a jó erkölcsökre minden irányban ügyelni, a többi közt a káromkodásnak elejét venni. Fő gondja lesz azonban, hogy a római kath. vallás a többi vallások fölött virágzásnak induljon; a hol gonosz eretnekségek miatt elnyomatott, vagy kiveszett, legjobb igyekezetével oda fog hatni a kormány, hogy lassanként régi erejére emeltessék,³⁾ miközben erőszakot ne használjon, hanem alkalmas lelkészek, az ifjúság sőt az öregebbek oktatása, egyszóval szép szó által érjen célra; s ha mi nehézség támad ez irányban, intézkedés végett forduljon a fölséghez.

Tudjuk, hogy a vallási viszályok mily lángot vetettek az országban, hogy a protestánsok, főképp a lelkészek üldöztetése volt egyik főoka a bujdosók harcainak. Szemben e ténynyel a legbuzgóbb protestáns is megnyugodhatott volna az utasítás e humanitást lehelő pontján, ha azt, a mit e pont épített, a rája következő el nem rontja.

¹⁾ U. o.

²⁾ Instructio regii plenipotentiarii nostri ac eidem adinnetorum consiliariorum collegii gubernationis ineltili regni nostri Hungariae et ei incorporatorum regionum ac provinciarum. Raudnützi levéltár. Nostitzék később említendő relatiójának E melléklete.

³⁾ Ubi autem dicta religio catholica per nefandas haereses vel mutilata, vel penitus eversa reperitur, ibi gubernationis collegium omni conatu adlaborat ut . . . sensim reducatur et quasi postliminio suo vigori pristino successive restitatur.

A legnagyobb igyekezettel — mondja e famosus passus — és discret buzgalommal működjék azon a kormány, hogy a sok veszedelmes eretnek-tan, mely Magyarországra belopózkodott. lépésről-lépésre, minden jól eszközölhető módon, gátló rendszabályok s feyviték alkalmazása által végre valahára eltűnjék s végkép elenyésszen.¹⁾ E delicat ügyben²⁾ elhamarkodva mitse tegyen a kormány, hanem inkább ólomlábon³⁾ járván, a felség parancsaihoz alkalmazkodjék.

Belpolitikai ügyekben legfőbb kötelessége leszen a kormánynak a király felségjogai fölött örködni. Különösen figyelmebe ajánlatik a 13 vármegyében oly gyakori titkos összejövetelek, conventiculumok tartását előre kipuhatolni, aztán megakadályozni⁴⁾ s tüstént a felségnek bejelenteni. Vigyáz a kormány a közesendre, nyugalomra, hogy a földműves békében mívelhesse földjét, a kalmár bátran kereskedhessék árujával. Ügyelni fog a súlyokra, mértékekre kinevezendő vásári biztosok által s örködni fog a közérkölesiség fölött. Nevezetes intézkedés itt még az, melyet kétszáz esztendő mulva hozott be az alkotmányos belügyminister hazánkba, t. i. az idegenek írásbeli bejelentése s pedig minden községben, szigorítva — az országban uralkodó forrongásokra való tekintettel — azzal, hogy az is, a mit a jövők-menők tesznek, bejelentendő,⁵⁾ úgy, hogy mindenről a mi történik, részletes tudomással bírjon a kormány s esetleg idejében intézkedhessék. Ennél tökéletesebb rendőrállamot mint a minő Magyarország, ha ez intézkedések keresztül vihetnek, képzelni sem lehet.

Az igazságszolgáltatás nem fog az instructio szerint a

¹⁾ Summo itom studio et discreto zelo id prociuret, quatenus pedentim illa colluvis et abominabilis sentina tot haeresum, quae in inclitum hocce nostrum regnum influxisse noscitur, porro modo factibili certarum prohibitionum et animadversionum tandem dispareat et . . . finaliter evanescat.

²⁾ hoc vero delicato negotio religionis. . .

³⁾ quasi plumbeo pede gradientes . . .

⁴⁾ . . . sicut et omnia illicita conventicula mature indagare . . . rescire . . . et condecenter praevinire.

⁵⁾ Quis hospitem adveniat vel abeat et quid agat? semper advertat et sibi per communitates id minutim toties-quoties reportari et scripto consignari faciat . . .

kormány hatáskörébe tartozni, ha csak különös esetekben a a felség speciális megbízást nem ad. Mindazáltal ha pörlekedő felek, kiknek igazait hatalmasul elnyomták, vagy árvák, özvegyek, idegenek, köztudomás szerint szegények fordulnak a kormányhoz, vagy ha féltő, hogy bizonyos pörök miatt a közesend háboríttatnék meg, küldjön ki a kormány tagjai közül némeleket, kikhez másokat az illető törvényhatóság emberei közül csatoljon s oldja békés uton meg a viszálykodást, vagy ha ez nem sikerül, utasítsa a pörlekedőket az illető instantiákhoz. Efféle esetekről negyedévenként teendő jelentés a felséghez. Ha pedig valaki azért fordulna a kormányhoz, mert a törvényszékek megtagadták volna neki igazságot szolgáltatni,¹⁾ a kormányzó parancs által tüstént figyelmeztesse az illető törvényszéket kötelessége teljesítésére ismételve is, s ha a figyelmeztetés nem használ, tegyen jelentést a felségnek. Azon specialis ügyekben, melyekben a nádor eddig sommás úton bíraskodhatott, bár a nádori hivatal megszűnt, a kormány még se fog ítélhetni; de nehogy az ily ügyekben igazságot keresők megrövidüljenek, utasíttassanak a rendes bíróságok vagy a magy. kir. cancellária elé.

Az instructio negyedik pontja a kényes katonai ügyekről szolt. Nevezetes, hogy a polgári fölfogás megtörte a hadi tanács ellenállását. Persze, tegyük mindjárt hozzá, csak az elméletben; gyakorlatban, az életben, mint azt nemesak a történetből tudjuk, de (miként látni fogjuk) maga az új kormányzó is panaszolja tüstént hivatalba lépése után s hivatalkodása egész idején keresztül, — maradt minden a régi. Itt úgy fogja magát viselni a gubernium, hogy a hadi tanácsnak ne praecipitáljon — mondja az utasítás, sőt inkább segélyére legyen. Főadata lesz egyébként: gondoskodni az országban levő katonaság beszállásolásáról, az élelem árának igazságosan való elosztásáról, hogy gabona bőven legyen, a katonaság pontosan fizettségű. Másrészt azonban ügyelni tartozik, hogy a katonaság által a lakosság ne károsíttassék, nehogy a katonai insolentia az országot végletekre ragadja. Bármí effélet megkísért a katoná, a gubernium azt tüstént remediálja s tudassa a

¹⁾ Denegata justitia.

főlséggel ennek további határozatát várván; jogában áll különben az erőszakoskodó katonát elfogatni, tudatván azt előljárásságával. Ha nem ezredbeli katona, hanem martalócz teszen elfölét, az ellen a legsommásabb úton járjon el.

Kamarai ügyekben a kamarai hatóságok mellett működik a gubernium s főként arra vigyáz, hogy a mi a főlség fiscusát illeti, semmi el ne vesszen; de egyszersmind senkit ne hábor-gasson a kamara jogtalanul. Öröködjön különösen, hogy minden ügy, melyben a fiscus érdekelve van, a kamara elé kerüljön, más hatóság abban a bíraskodást ne bitorolja. — Mind az ellenmondottakat úgy hajtsa végre a gubernium — szól az instructio — hogy az ország lakói magukat az új kormány beállítása által ne csak hogy ne terhelve, hanem megkönnyeb-bülve érezzék. ¹⁾ A mint hogy tagadhatatlan is, hogy némely ponttól eltökintve, az utasítás legtöbb intézkedése alkalmas volt az ország érdekei, jóléte előmozdítására, habár főczélja nem az volt, habár zsinórmértékül az absolutismus kívánalmái szolgáltak is. Persze, hogy azokat az érdekeket alkotmányos úton, nemzeti kormányal sokkal könnyebben, biztosabban s a kedélyek teljes megnyugtatósa mellett lehet vala előmozdítani. De az udvarnál épen a constitutionalis állapotot tarták annak a kigyónak, a melynek fejét Leopoldnak az absolutismus és centralismus ez előkelő képviselőjének megtörnie adatott.

A mi már most a kormány ügyvitelének alakításait s a személyzetet illeti, az utasítás végleg megállapítá, hogy a kormányzó nemzetiségére német és fejedelmi méltóságú ²⁾ legyen, négy magyar és négy német tanácsossal. Az előbbieket, mint már Lobkowitz indítványozá: a primás, a judex curiae, a kamara praefectusa, a personalis. Az utóbbiakra pedig az utasítás egy katonai egyént, egy a kamarai ügyekben jártas személyiséget s két jogtudóst állapít meg. Ezekhez jő egy magyar titkár a latin s egy német titkár a német expeditiók számára. Mely ügyeknél használtatik a német s melyeknél a latin nyelv, az

¹⁾ . . . ut universitas dicti regni nostri incliti Hungariae hocce reordinatione regiminis status hungarici se nullatenus nec in minimo gravatam, sed potius in omnibus utilissime sublatam gaudeat et omnis boni ordinis restaurationem solatio et fructu singulari sentiat.

²⁾ Natione Germanus principali dignitate.

nincs az utasításban sehol megemlítve. Valószínű, hogy a központi és katonai hatóságokhoz intézett jegyzékeknel mindenütt a német nyelvet szándékoztak használni, kivéve természetesen a magy. udvari cancellariát, melyhez, illetve, melynek útján a főlséghez a kormány a latin nyelvvel lesz vala köteles élni.

A tanácskozásoknál és szavazatgyűjtéseknél helybenhagyta az instructio a sagani herezeg propositióit s kimondá, és pedig nagy súlyt fektetve rá, hogy előbb a magyar tanácsosok szavazatait fogja a kormányzó kérni s csak úgy megy át a németekre. ¹⁾ A kormányzói iroda részére két registratort, két expeditort és a szükséges irodai személyzetet állapítá meg az utasítás.

A kormányzó a titkos tanácsban a főlség kezeibe teszi le az esküt, a tanácsosok és titkárok a kormányzó kezeibe, az iroda személyzetet ellenben a titkárok esketik föl. Látni fogjuk ez intézkedésnél mi surlódások fordultak elé később.

Pecsetül ²⁾ a következőt javaslá az utasítás terve: a szokott német birodalmi sas, mellén a magyar címerrel, kiterjesztett szárnyain az egyes magyar melléktartományok címereivel. A pecsét csak a főlséghez intézett relatióknál használtatnék, egyéb expeditióknál a gubernator ³⁾ és a tanácsosok pecsétai. A kiadványokat egyedül a kormányzó írja alá, a ki ha bármi ok miatt gátolva volna: akkor minden tanácsos s az illető titkár.

A jegyzőkönyveket a titkárok vezetik, a kiadványokat ők fogalmazzák, melyek fontosabb ügyekben a tisztázás előtt a tanácsülésben még egyszer fölolvastatnak. Az irodára is a titkárok ügyelnek föl.

¹⁾ Primo loco et quidem a digniori Hungarorum incipiendo vota perquirat et consequenter procedens, deinde ad primum ex Germanis transeat.

²⁾ Sigillum nostrum peculiare imperiale — hungaricum. (1)

³⁾ Megjegyzem, hogy a kormányzót az iratok majd pleiopotentiornak, majd directornak nevezik.

IV.

(Nostitz és Hoher jelentése az új kormánynak adandó utasításról s a kormányzói és kormánytanácsosi állásokra kiszemelt egyénekről.)

Mikor az instructio terve készen volt, a felség parancsából Lobkowitz néhányat az udvar bizalmasabb embereiből kiválasztott a beadott összes votumok és javaslatok, legfőképp azonban az instructio projectuma fölött tanácsot űlni s véleményes jelentést adni be. Ennek a commissionnak tagjai voltak gróf Nostitz a cseh udv. cancellár, báró Hoher, aztán Gräfenburg udv. tanácsos és Abele titkos tanácsi titkár. Hogy gr. Nostitz a szorgalmas hivatalnok, ki cancelláriája ügyeit eszdes egyformaságban vezetvén, a mint távol állott az udvari s politikai fluctuatióktól, így nem is sok vizet zavart,¹⁾ inkább csak a decorum kedvéért lön tagja a commissionnak, mely a kormány behelyezéseig állandósított, s hogy a tanácskozások lelke Hoher volt, gondolható. Mellette a világosfejű, a Wesselényi társai pöréből jól ismert titkár Abele véleménye volt nyomós.

Megértvén a parancsot, hogy nagy csöndben és titokban²⁾ jöjjenek össze az előbök terjesztett iratok megbeszélésére, ápril 30-kán gyűltek egybe Nostitz lakásán az utasítás anyagi része fölött tanácskozni; május 11-dikén pedig másodízben, hogy a javaslatba hozott személyekről adjanak véleményt. Különféle akadályok nyújták az ügyet, úgy hogy csak május 21-dikén terjesztették elő relatiojukat a felségnek.

Ez az előterjesztés egy eléggé terjedelmes elaboratum.³⁾ S noha terjedelmének főoka az akkori német hivatalos irály fecsegő bőbeszédűsége, meg kell adni mégis, hogy a fölvetett kérdéseket minden oldalról behatóan tárgyalja.

Legelőször azt constatálták a tanácsban — mondja az előterjesztés — hogy a Lobkowitz által javaslatba hozott kormányt az általa körvonalozott módon okvetlen s minél hama-

¹⁾ Marino Giorgi Fiedlernél id. h.

²⁾ »In höchster Enge und geheimb.«

³⁾ Laxenburg 1872. május 21. Eredetije a raudnitzzi levéltárban s egy csomó melléklettel, melyek némelyikére történt már hivatkozás.

rább föl kell állítani.¹⁾ Aztán pontonként vették elő az utasítás projectumát s megállapodásuk lényege — mely szerint az instructio nemcsak átformáltaték, hanem az uralkodó által el is fogadtatott — a következő.

A mi a vallást illeti — ez az első pont, — noha mind az tiszta igazság, a mi az utasítás tervezetében mondatik, mégsem tanácsos, hogy az eretnekekről s a kath. vallás beviteléről szóló részek változatlanul megmaradjanak. Nem tanácsos pedig azért, mert tudni való, hogy az instructio a magy. udv. cancellária által fog kiállitani; ez a cancellária pedig ama pontokat bizonynyal nem tudná titoktan tartani; azok köztudomássá válnának. Mily nagy elkeseredést és ebből folyólag mily zavarokat idézhetne elő ez az acatholikusoknál és eretnekeknel, az gondolható; nem is számítva azt, hogy még eddig a felség nem határozott »vajjon a magyaroknak adott diplomákat²⁾ szándékszik-e megtartani vagy sem?³⁾ Ezért az illető részek változtatását az eretnekek elleni invectivák kihagyását javasolták, a mi meg is történt.⁴⁾

A második pontnál, mely a belpolitikai ügyekkel foglalkozik, különösen hangsúlyozzák azt, hogy az eltiltott conventiculumok megakadályozása eddig a Kriegsath teendője volt; mert azok a magyarok, a kiknek kötelessége lett volna erre ügyelni, épen azok voltak, a kik maguk előmozdíták a titkos összejöveteleket, s vagy legalább szemet hunytak előttök.⁵⁾

¹⁾ »Müssen auch Sr. fürstl. Gnaden dem Herrn Herzogen zu Sagan das wolverdiente Lob geben, dass dessen Meinung A. (ez az A. melléklet Lobkowitz terve, mely ismertette volt már) gar wol verfasst abgegeben und dass dahero bedeutet Gubernium in Hungarn auf die von Sr. fürstl. Gnaden eingerathene . . . Weise in einem und andérem eingerichtet, solches aber . . . schleunigst in Effect gesetzt werden könnte.«

²⁾ Tulajdonképp a protestansok szabad vallásgyakorlatáról szóló törvényeket értik.

³⁾ . . . Zu geschweigen dass sich Ew. Mt. bis dato nicht determinirt ob Sie bei denen, ihnen Hungarn erteilten diplomatibus allergnädigst verbläuben wollen oder nicht.

⁴⁾ Az átformált instructio F. alatt Nostitzék relatiojának a melléklete, Raudnitzzi levéltár.

⁵⁾ Weilen diejenigen aus den Hungarn, so selbige von rechtswegen hätten verhüten und abstellen sollen, dato meistens eben diejenigen gewe-

Hogy ez jövőre a gubernium agendái közé tartozik, helyes és úgy ennek, mint a törökkel való titkos alkudozásoknak, tatár-csapatok beinvitálásának, a török ditióra való szállásoknak s gyanús szomszédokkal ¹⁾ való levelezéseknek megakadályozása czéljából a katonai karhatalmat a gubernium minden perczen igénybe veheti. ²⁾ Egyebekben helybenhagyták az instructio projectuma e pontját.

Az igazságszolgáltatás ügye a harmadik pont. Nostitzék ezzel is igen bőven foglalkoznak — s igazán és nem túlozva tárják föl az e téren elővult, mostoha állapotokat, egyenként felsorolván a miseriák okaikat. A projectum e pontját szintén helybenhagyja a commissio; de kiemeli, hogy a tutelák s curetelák ügyében némi interim intézkedések szükségesek, mert azon esetek, melyekben a tripartitum szerint a nádor nevezhetett curatort és tutort teljes hatalommal, a guberniumra lesznek alkalmazhatók. Födolog ez eseteknél, mondják Nostitzék a tárgy fontosságát belátva — hogy a nemkatholicus kiskorúak jól neveltetvén, lassankint, észrevetlenül a kath. vallásra térítessenek. ³⁾ A gubernatornak természetesen ad partem tudtára volna adandó, hogy ha valami igen előkelő kiskorú részére kellend tudort rendelni, előbb a fölség akaratát tudja ki. — A lázadók, mozgalmat előidézők, a közálladalomra veszélyes egyének ügyeiben, egyszóval politikai ügyekben, aztán a mágnások nagyobb bűnügyeiben csak a gubernium bíraskodnék a fölség által adandó utasítás szerint s akként, hogy az ítéletek kihirdetésük előtt mindannyiszor az uralkodóval közöltessenek.

Érdekes, hogy a negyedik pontnál, mely a katonai ügyeket tárgyalja, Nostitz és Hoher is félig-meddig szembeszállni mernek a hadi-tanácsossal. Hogy a gubernium hatásköre a Magyarországbán levő császári katonaság fizetése, lustratiója, beszállásolása, élelmezése és fegyelmi büntetésére kiterjedjen, teljes határozottsággal javasolják; sőt annyira mennek, hogy

sen, so solche angestellt und befördert, oder wenigstens convivendo gestattet haben.

¹⁾ Ez alatt Erdélyt és Lengyelországot érti.

²⁾ Javitott instructio, F. alatti melléklet.

³⁾ Die acatholici pupilli wolerzogen und nach und nach zu dem catholischen Glauben insensibilliter werden gebracht werden können.

a fizetéseket is a guberniumnak kellene szerintök eszközölni. Csak így szünnék meg a tarthatlan állapot, mely most a föld népét annyira elkieseríti s mely nem túlzás, hanem valóság, mert »est vox populi und consequenter Dei.« Arra, hogy a csehországi kormánynak nagyon kicsiny hatásköre, kevés beleszólni valója van a katonai ügyekbe, nem lehet — vélték Nostitzék — hivatkozni; mert ott nincsenek végvárak s végbeli katonaság; aztán meg Magyarországon a végbeli katona fölött a palatinusnak oly kiterjedt joghatósága volt; miért ne gyakorolhatná ezt az állam javára az új gubernium? A Hofkriegsrathnak ez nem praejudicálna, inkább segítne; aztán meg sok ügyben a gubernium épen az udv. hadi tanácshoz recurrálna.

A kamarai ügyeket illető pontra vonatkozóan Nostitzék azon instructióra hivatkoznak, melyet a Zichy István helyébe lépett új kamarai elnök Kolonics számára 1672. febr. 9-dikén állított ki a fölség, ¹⁾ mely azonban ez értekezés keretébe nem tartozik. A guberniumnak szintén ez utasításhoz kellene tartania magát s tapasztalatait esetleg a magy. kamara elnökével közölni. — A formabákra vonatkozólag csak mellesleg jegyzem meg, hogy a peccételés s az expeditiók, tehát apróbb dolgok körül tettek Nostitzék változtatást, mely el is lőn végleg fogadva. ²⁾ Még a kormányzó személyére nézve tettek azt a szerény észrevételt, hogy fejedelmi méltóságot nem kellene nála kikötni, mert ha ilyet alkalmast a fölség nem talál, bizonyára alacsonyabb rendűek közül veszen elé valakit. ³⁾

Amnyit végeztek a relatió szerint az első tanácskozási napon april 30-kán. Másodizben, május 4-dikén, hogy összejöttek, a személyi kérdés volt kizárólag tanácskozások tárgya »und befunden, dieses eine gar schwere Consultation zu sein,«

¹⁾ Egykorú mása a raudnitz-i levéltárban, g melléklet; de a titk. levéltárban is.

²⁾ Hogy pl. a már ismertetett peccét az expeditióknál használandó, a fölséghez teendő relatióknál ellenben a gubernator és a négy tanácsos peccéte.

³⁾ Látni fogjuk, hogy még épen nem volt bizonyos, vajon Amprün-gen elfogadja-e a kormányzói hivatalt.

úgy találták, hogy nehéz, nagyon nehéz kérdés; mert hiába vannak — úgymond a tudósítás — a legjobb elvek és intézmények, ha végrehajtásuk nem derék és hű, egyszóval alkalmas egyénekre bízatik — s tudnivaló, hogy a »fejedelmek szerencséje vagy szerencsétlensége szolgálk jó vagy rossz megválasztásától függ.«

Utasításuk volt főleg a kormányzó személyét illetőleg megfontolni minden körülményt s véleményt adni a fölött is, vajjon csakugyan külföldi vagy hazai legyen az új gubernium feje? — Az előbbi esetben a német rend nagymestere, az utóbbiban a primás jött tekintetbe.

Szelepcsényi primás mellett — mondja a relatio — az szól, hogy ő két évvel ezelőtt locumtenenssé nevezteték, eddig mindig hiven szolgált, a legutóbbi rebelliókor is jó szolgálatokat tőn s hűséges tanácsokat adott; mint sok időn keresztül volt magy. udv. cancellár a magyar törvényekben jártas; és nehéz dolog őt praetereálni elébe idegent tenni, a helyhatóságot tőle elvenni, őt ezáltal végkép elkodvetleníteni, elidegeníteni, különösen Magyarország mostani veszedelmes állapotában, mikor még a nemzet sebei frissek, be nem gyógyultak, mikor még minden izzóban van. ¹⁾ — Mindezért kérdésbe tették, nem jobb volna-e első kormányzóul a primás, mellé olyan német tétetvén, a kinek elég tekintélye van mind a primásnak, mind a többieknek imponálni s a ki a primás halála után succedálni fogna. Ez esetben a primás a mit tőle kívánának, mindent megtenne. A magyarok se lennének teljesen vígasztalanok, látván, hogy országuk legelső állásán még is csak benszülött és magyar van. Végre a tapasztalás is mutatja, mily nehéz sok dologban a primás és a magyarok közreműködése nélkül boldogulni.

»A primás s átalán benszülött ellen azonban ő fölsége azon határozott akarata szól, hogy a locumtenentia, a nádorság s egyéb efféle ártalmas régi magyar intézmények megszűnven, az új kormány a cseh mintájára szerveztessék s feje

¹⁾ . . . sonderlich in gegenwärtigen gefährlichen Conjecturen des Königreiches Hungarn, da die Wunden noch frisch und nicht zugeheilet, sondern viel übles darinnen noch in gliscenti ist.

német legyen,« ¹⁾ — mondja a relatio. S jobb ha ez mindjárt megtörténik, addig míg a fölség török háborúba nincsen keveredve s a magyarok félelemben és rettegésben vannak. ²⁾ — Ha a primás lenne kormányzóvá, halála után — pedig öreg már — a magyarok ismét magyart követelnének. Hogy hű volt, az itt nem jöhet tekintetbe, mert e hűséggel fejedelme irányában köteles; de Csehország példa arra is, hogy a forradalom leverte után bár ott voltak a hű Lobkowitz, Slavata, Martinitz, Talenberg s egyéb előkelő családok, II. Ferdinánd mégis jobbnak látta valamennyit mellőzni s egy morvaországit, tehát idegent, Lichtenstein Károly herceget tenni az ország fejévé, a hívenmaradtakat remunerációval jutalmazván meg. Ezt kéne a primással is tenni, a ki a pénzt szereti s valami kegydíj által könnyen ő felsége pártján tartható. ³⁾ Ez a kegydíj, mert Szelepcsényi öreg ember, úgy is kevés esztendőig terhelné a kincstárt; azalatt elhalna az agg egyháznagy és mások is, kik az új kormány ellen panaszt tehetnének; az életben maradtak a dolgok új folyását megszokják, sőt az újabb nemzedék a nem is ismertet elfeledi. — Conclusio: hogy ne a primást, hanem csakugyan idegent, németet tegyen a fölség az egyház fejévé.

Ilyenül jelenleg Ampringen János Gáspár a németrend nagymestere legalkalmasb. Hűsége, odaadása a fölséghez ismeretes; Morvaországban és Siléziában (rendje után) jó birtokos s mint ilyen is kötelezve van fejedelme iránt. Az udvarban növelkedett és tanittaték s úgy III. Ferdinándtól mint a jelenlegi uralkodótól sok kegyet élvezett már. Ellene az szól, hogy jobb volna más alattvaló, a ki nem egyházi s nem bírodalmi fejedelmi személy s a ki iránt így a fölségnek semmi különös tekintettel nem kellene lennie. Aztán oly nagy méltó-

¹⁾ Dass . . . Ew. k. Mt. die locumtenentium, palatinatum und was dergleichen mehr schädliche alte hungarische Sachen bishero gewesen, expiriren, entgegen das künftige Gubernio nach der böhmischen Form praeter-propter, so viel thunlich einrichten und dazu forderist einen Teutschen in capite nehmen wollen.

²⁾ . . . und sie die Hungarn dennoch in gueter Forcht und Consernation begriffen seind.

³⁾ Er ist alt und des Gelds Begierlichkeit ziemlich ergeben und also durch eine Gnade auf Ew. k. Mt. Seiten leicht zu erhalten. Erre s még alább következő jellemzésre hivatkoztam fentebb.

ságú, oly nagy rangú egyén, mint a németrend nagymestere, a ki a Német birodalom fejedelmei közt az egyháziak padján a negyedik (a három érseki választó után) helyet foglalja el, sokkal többre kerül, mint más, mert ő az öt jogosan megillető udvartartást okvetlen meg fogná kívánni; pedig a pénznek elég helye van s igyekezni kell a kiadások lehető leszállítására. Továbbá mint kormányzó rendje számára Magyarországon követelésekkel léphetne föl, a mint már ma is kíván némelyeket az elkobzott javakból, pedig nehéz volna tőle mint kormányzótól valamit megtagadni. Az is tekintetbe veendő, hogy Ampringen mint gubernator Pozsonyból átátrándulván Bécsbe, személyesen fogva a fölséggel a magyar ügyekről értekezni s a titkos tanácsosságra annak következtében igényt találna támasztani, a mit jó elkerülni.¹⁾ Végre megfontolandó az is, hogy a nagymester eléggé rokkant²⁾ és nem sokáig fog élni; pedig ő fölsége érdeke kívánná, hogy az első kormányzó huzamosban viselje hivatalát. — Fölmerült az a kétely is, hogy nem lesz-e Ampringennek a primással kelletténél több baja? de itt arra mutattak, hogy épen megfordítva, Szelepcsényi leghamarabb a németrend nagymesterének fog engedni, mint a ki egyházi állásánál fogva a primásnál nagyobb rangú.³⁾

Határozatba végül Ampringen személyére vonatkozólag az ment, hogy jó lesz valami meghitt ember által folytatni vele alkudozásokat, netáni praetensióit (a magyarországi javakra rendjének s a titkos tanácsosi méltóságra magának) ügyesen kitudni; s ha, mint remélhető, veleszületett modestiájánál fogva könnyű lesz vele megalkudni; jó; hanem: a szerint lehet tovább intézkedni.

A Lobkowitz által proponált négy magyar kormányzói tanácsost helyeslik. S noha azok épen nem lesznek mindig Pozsonyban, hanem püspökségük, illetve egyéb dolgaik s

¹⁾ Welches, was es für wichtige Nachdenken hat Ew. k. Mt. selbstem gnädigist wissen. Vajjon nem az irigykedő Hoher tohla-e be a neveléséges okot?

²⁾ . . . ist er schon ziemlich baufällig. Elég drásticos kifejezés.

³⁾ Ez nem áll. Egyházi állásánál fogva a primás nagyobb rangú volt; hanem a német rend nagymestere, mint birodalmi fejedelem előzhette meg a primást.

tisztségeik után látnak, az nem baj; mert a német tanácsosok folytonosan ott tartózkodnak.

E négy német kormánytanácsos személyének megválasztása elég gondot adott Nostitzéknak. A katonai egyént illetőleg Heister tábornagra gondoltak, mint a ki helyét leginkább betöltené, jó katona, gyakorlott, tapasztalt ember és ért a magyar dolgokhoz, ismeri a magyar viszonyokat. Nála azonban egy incompatibilitási kérdés merült föl, hogy t. i. ezredtulajdonos, a mi a katonai kihágások beszüntetésére, jó fegyelem tartására hátrányos körülmény, mert »mást meg nem róhat az ember azért a mit maga is megeselekszik.«¹⁾ A mint bizonyos hogy ha azok a kik a katonai kihágások fölött itélni hivatottak, nem bírnának maguk is ezredekkel²⁾ (a mint régen ezredtulajdonosság impedimentum essentiale volt a haditanácsosi állás elnyerésére): a kihágások sokkalta könnyebben gátolhatók s a katonai ügyek kormányzatába tisztaság és jórend hamarabb vihetők lettek volna. Azonkívül Heister a Magyarországon divatos repartitiót, daczára a sok visszásságnak és egyenlőtlenségnek, mint saját szülöttjét minden áron fenntartani akarná. Egy újabb ok Heister ellen, hogy ő háború esetén vezérnek szükséges; de magától is önként is a harcztérre kívánkoznék dicsőséget keresni. S végre a fölség Heister a birodalomhoz is hadi tanácsosnak ajánlá, a hol szintén szükség volna rá. Utoljára is Leopold akarására hagyták Nostitzék a választást Heister és mások között.

Az új kormány mellett létesítendő egy kamarai vagyis tulajdonkép pénzügyi kormánytanácsosi állásra gr. Volekra jött javaslatba. Ő német, valóságos udvari kamarai tanácsos, alsó-austriai birtokos, jó eszű, becsületes életű, a legjobb években van, az uralkodónak eddig is több fontos szolgálatot tőn, hivatalában oly buzgó, hogy miatta magának ellenségeket is szerzett. Csak az a baj nála, hogy őt Kolonics a magy. ka-

¹⁾ Denn wissend dass einer dasjenige in einem fremden Haus nicht gern abstellen, was in seinem eigenen geübt wird . . . .

²⁾ Nem kell különösen hangsúlyoznom, mert tudott dolog, hogy pár emberöltővel is ezelőtt menyuyiro más volt az ezredtulajdonos állása s hatalma, jogköre. A 17. században plane csaknem korlátlan ura volt ezredének s tisztjeinek, osztotta, adta s eladta a tisztségeket stb.

mara alelnökéül kéri s ha ez állásra Kassára menne, természetesen, hogy más ember kell a guberniumhoz.

A két jogtudós kormánytanácsosi állásra javaslatba hozták. Dr. Sala és Dr. Erhardt alsó-austriai kormánytanácsosok és Dr. Hoffmann, bár a legelől megnevezett sok okból, különösen mert Alsó-Austriában birtokos és reméli a kormány-cancellari hivatal elnyerését, nehezen menne Magyarországra. A két utóbbi tán elfogadná az új hivatalt, melyre mind ketten alkalmasok is, a magyar ügyekben meglehetősen tájékozottak lévén.¹⁾

Eddig a beható előterjesztés, mely egy lépéssel közelebb vitte az ügyet a valósuláshoz. Noha hangsúlyoznom kell, hogy először az a kérdés, beállíttassék-e, nem-e az új kormány Magyarországra, vagy maradjon, véglegesen épen nem volt. Bármennyire kiemelték is a névtelenek ép úgy mint Lobkowitz, Hoher, Nostitz s a többi a magyarországi kormányzat újjászervezésének elodázhatlan szükségét: Leopold és Lobkowitz csak óvatosan, lassú lépetekkel s jól megfontolva haladtak a határozathozatalban. A mi, tekintve az ország elégtelenségét, az erőszak hamúja alatt izzó parázst s hogy illy simplex confiscálása az ország alkotmányának még a legaulicusabb mágnásoknál is csak visszatetszéssel fog találkozni. — nem is esoda. Tehát a mint mondtam lépésről-lépésre folytak az előkészületek.

V.

(Az új kormány költségvetése: miniszter-tanács és határozatok az eddigi javaslatok és tervek fölött).

A mint Hoherék a kijavított instructiót heterjészték, első gondja volt Lobkowitznak az udv. kamara elnökét gr. Sinzendorft főlészólitni, hogy az esetleg csakugyan föllállítandó kormány költségeire vonatkozólag nyilvánítsa véleményét.

A kamara elnöke nem késett a válaszzsal.²⁾ Abból az

¹⁾ . . . Und haben sich auch durch die jüngste Commission in Pressburg u. Hungarn bereits ziemlich erfahren und zugleich beliebt (so gemacht.)

²⁾ Hofcammerpräsidenten Bericht u. Gutachten wegen Besoldung des Directions-Rath und anderer Bedienten bei den neuen hungarischen Gubernio. — 1672. június 4. Ered. bécsi titk. Itárban.

elvből indul ki, hogy a nádori jövedelmek teljesen fődözzék az új kormányra kellő kiadásokat. Ismeretes fősvényisége azonban, a törekvés hogy az amugy is pénztelen kincstár minél kevésbbé vétessék igénybe, ugyancsak szükre szabatta vele a kormány tagjai fizetését.¹⁾ Az elnöknek vagy directornak (igy nevezi a kormányzót) 2000 frtot javasol, megjegyvezvén hogy ha valamely kitünő, magasabb rangú személy hivatnék ez állásra, annak 4000 frtot is lehetne adni. A tanácsosoknak 1000 frt fizetést proponál, de itt erősen használja az íront. A primás — úgymond — mint locumtenens még eddig 2000 frtot húz, kir. tanácsosi fizetése 400 frt. E tételnél oly módon kellene takarékoskodni, hogy a helytartósággal elesvén a primás 2000 frtnyi javadalma is, a kir. tanácsosságot pedig tőle elvenni nem lehetvén, ez a 400 frt egészítettessék ki ezerre. A judex curiae Forgács mint olyan 1200 frtot húz; ha megmarad országbirónak, nem lehet leszállítani fizetését, de qua kormánytanácsos ne kapjon semmit. A personalis eddig nem kapott fix fizetést, hanem birói accidentiákból élt, csak legutóbb az udv. kamara ajánlatára engedett neki a főltség 1000 frtnyi adjutumot, mely azonban három évre elosztandó; ha kormánytanácsos lesz, és Pozsonyban kell laknia, méltányos hogy évenként ő is 1000 frtot kapjon. Látjuk hogy Majthényi jó lábon állott Sinzendorffal. A titkároknak 500—500, egyegy registrator és expeditornak 400, vicéjüknek 200 frt; hozzávéve ehhez az írkokok stb. fizetését az összes költségvetést t. i. a személyi kiadásokat 16400 frtra (kerekszámban) tette Sinzendorff. De szerinte még ebből is lehet megtakarítani ha a pozsonyi várban a kormányzónak s tanácsosoknak lakás kerülne. A mi az esetleges kiküldetéseket stb. illeti, az itt szokásos díjaknál a magy. kamara díjszabványát ajánlja követni, mint a mely fölötte mérsékelt. Mindent összeszámitva, miután a nádori jövedelem 22 ezer frtra rúg, ebből az új kormány költségeinél 4400 frtnyi megtakarítást remél elérni.

A takarékoságot a fizetéseknel a bécsi udvarban min-

¹⁾ Érdekes hogy Sinzendorff relatióját azzal kezdi hogy: a Habsburgháznak I. Miksa óta szokása volt hivatalnokai fizetését, melyet szorgalmasok és rüstek egyaránt húztak, kicsinyre szabni, de a mellet aztán a szorgalmasokat külön megjutalmazni. Reméli, hogy ez a jövőben is így lesz.

dig nagyon szerették; mindamélt Sinzendorf fölötté nagy szük-markúságával az a comissio, melyet a magyar kormány ügyében ugy látszik az uralkodó állandósított,¹⁾ nem volt megelegedve, mintán, mint mondák, »e szerfölött fontos ügy nem pénzügyi, hanem politikai tekintetből ítélendő meg.«²⁾ Olesó húsnak hig a leve s ha a fölség jóra való embereket akar alkalmazni, ezektől nem szabad a fizetést sajnálnia; mert a jó kormány busásan visszatéríti áldásos működése által a ráfordított kiadásokat. A belföldi tanácsosokat már azért is okvetlen nagyobb fizetéssel kell javadalmazni, hogy a múlt idők állapotait a húsos fázék mellett hamarabb elfeledjék. S mintán náluk nélkül alig lehetne bármire is menni, nem volna észszerű, hogy ha már méltóságokban, a közérdekre való tekintettel, restrictiót szenvedtek, anyagiakban is — legalább eleintén — kár érje őket.

A mi a gubernatort illeti, tekintve, hogy az az első méltóság az országban a király után s hogy ennek a méltósághoz illő háztartást kell vinnie: az udv. kamara által javasolt 2000 frtot fölötté kevésnek tarták Nostitzék. Lehetne ugyan mondani — így okoskodának — hogy tartsa tisztességnek az, a kire az ország legelső méltósága ruháztatik, az állást, s ne nézzen a fizetésre, a mint az hajdanában csakugyan ugy volt; most azonban oda jutottunk, hogy alig fogna valaki találkozni, a ki az állam szolgálatában a magáét fogyasztaná.³⁾ Hat ezer forintot indítványoztak hát a kormányzónak fizetésül, hiszen ha a nádornak, a ki annyit ártott, oly sok volt a jövedelme, miért ne érdemelne meg e kis összeget a kormányzó, a ki oly sokat fog használni? Aztán a német nagymesterre különös tekintetnek is kell lenni, mert mostani állását elhagyva jó Magyarországra s ezért ő felsége kegyétől függ még az is, hogy a hatezer forint mellett még külön adjutumot adjon Ampringennek, csak az ő személyére.

¹⁾ Tagjai: Nostitz, Hoher, Gräfenburg és Abele.

²⁾ An die Röm. Kays. Mt. . . . allergehors. Relation . . . derselben zu Einrichtung des Gubernii in Hungarn verordneter Geheimen Räthen, den punctum cameralem wegen der Besoldung des neuen Guberni in Hungarn betreffend. 1672. jun. 27. Eredeti a bécsi titk. Itárban.

³⁾ Ist es doch schon längst darvon und dahin kommen, dass sich heutiges Tags kaum jemand findet, der bei einem Dienst das seinige verzehren wollte . . .

A primásnak¹⁾ az udvari kamara által ajánlott kormánytanácsosi javadalmazás szintén nagyon is kevés. Szelepcsényire ez ügyben fölötté nagy szükség van; őt jókedvben kell tartania, mert különben azon ürügy alatt hogy betegeskedik, vagy hogy egyháza ügyei ugy kívánják, visszavonul, a mi nagy baj volna. Az új kormány behozatala által ő a locumtenensi hivataltól elesik; az ország legelső méltóságáról tanácsossá szállítatván, másodrangú helyre jut. Ha tehát tisztessége esökken, legalább pénzbeli ügyekben ne valljon kárt, ő, ki a pénznek annyira bálványozója, hogy azt, mint a hal a vizet, mint a madár a szabad levegővet, szomjuhozza.²⁾ Ezekre való tekintettel maradjon meg neki a locumtenensi fizetés 2000 frt, maradjon meg a kir. tanácsosi renumeratio 400 frt s ezekhez tétessék még 600 frt, összesen tehát 3000 frt, a mit ő nagy kegynek fog venni s maradni fog. Persze ez a summa egyedül csak az ő személyére szól.

Hasonlóan áll a dolog Forgácssal az országbiróval, a kinek szája, nyelve, szókimondó volta oly annyira ismeretes s a ki anyagi haszon nélkül az új kormány behozatalát el nem hallgatja, hanem inkább az ellen zabolátlan s meggondolatlanul veszélyes nyelve fékét megereszti.³⁾ S ha pl. Pálffy Miklós ingyen is teljesitené a judex curiae tisztét s lenne assessor is az új kormánynál, mindamélt épen szabadszáju voltára való tekintettel, jobb Forgácsnál megmaradni. Tehát neki is, de csak az ő személyére, mostani 1200 frtjához még 1000 frt volna adandó.

Kolonicsnak a ránehezedő sok dolog súlya, az általa viselendő odium terhe s hűséges szolgálatai tekintetéből mostani kamara-elnöki 800 és kir. tanácsosi 400 frtjához szintén ezeret kéne tenni. S noha ő csak a fölség javát hordozván szeméi előtt, bizonyára ingyen is szolgálna, mégis adja meg a 2200 frtot neki a fölség már arravaló tekintettel is, hogy pl. Zichy, a volt kamarai elnök kegyelemből most is 3000 frtot

¹⁾ »Dessen Humor und Natur Ew. K. Mt. bekannt.«

²⁾ »...qui temporalibus ita addictus est ut ea, quo piscis aquam et avis aëre desiderio sectetur — mondja a német relatióba latinul szőtt mondat.

³⁾ »Dessen Mund, Zungen und Freireden bekannt, welcher ohne einig neuen Utili gewiss zu Einführung dieses neuen königlichen Guberni mit stillschweigen, sondern mit allerhand ungereimten und wol öfters unbedachtsam gefährlichen Reden herausfahren könnte.«

húz, sőt koronaörré lön »der doch ist wie er und Ew. K. Mt. bewusst ist.«

A personalis mint kir. tanácsos 400 frtot élvez. Igaz ugyan, hogy sok törvénykezési dolga miatt többször távol lesz a kormány tanácskozásaitól, mindamellett neki is még 1100 frt, összesen tehát 1500 frtot javasolnak. Ugyan ennyit proponálnak a német tanácsosok számára, hangsúlyozván, hogy a nádor által élvezett jövedelmekből mind ez ki fog telni s hogy míg a hivatalok s Ampringen lakása a várban lenne, a többieknek a város »dem Herkommen nach« a házbér egy harmadéért tartozik szállást adni.¹⁾ Azzal fejezik be propositiójukat, hogy az országba rendet hozó kormány szervezése megérdemli a kiadásokat és megérdemli »dieses edle Ew. Mt. gehörige Königreich, so noch dato über 100 deutsche Meil Wegs in die Länge hat.«

A kiadások tabellája hát, a mint az egy tétel (az Ampringené) kivételével csakugyan el is fogadtatott, a következő: ²⁾

Ampringen fizetése	6,000 frt
Adjutum ugyancsak neki	4,000 »
A primásnak	3,000 »
Forgácsnak	2,200 »
Kolonicsnak	2,200 »
Personalisnak	1,500 »
4 német tanácsosnak	6,000 »
Latin és német irodaszemélyzete	4,325 »
Irodai szükségletek	1,200 »
Eelőre nem látott kiadások	1,075 »
Összeg	31,500 frt

Miután így az előértekezletekkel és javaslatokkal minden irányban készen voltak, Lobkowitz július 15-dikére tágabb körű tanácskozásra hívta magához Schwarzenberg herceget,

¹⁾ Érdekes, hogy a segédhivataloknál az előterjesztés a tét nyelv tudását is hangsúlyozza.

²⁾ Specification was für Unkosten auf das neue guberno in Hungarn boillänfig jährlich . . . aufgehen wird. Melléklet Nostitzék 1672. június 27-iki jelentéséhez.

gr. Rottal tábornok és titkos tanácsost, mint a ki a magyar ügyekben specialistának tartaték, Nostitz, Montecuccoli és Sinzendorf grófokat, Hoher cancellárt, Dorschot a hadi tanácstól és a tanácskozások gyakorlott tollú jegyzőjét Abelét.¹⁾

A conferentia kimondotta, hogy az új kormány behozatala Magyarországon égető szükség és ezen ünnepélyes enunciatio után az utasítás anyagi pontjait vévén bírálat alá, abban semmi változtatni valót nem talált. Némelyek ugyan²⁾ azt hangsúlyozták, hogy a katonai és kamarai ügyek csak az illető hatóságok meghallgatása után vétessenek föl a kormányzónak adandó utasításba; de e nézettől azok is elállottak, midőn Lobkowitz az instructio illető pontjaiban levő clausula salvatoriára (hogy t. i. se az udv. hadi tanácsnak, se az udv. kamarának ne praejudicáljon a dolog) hivatkozott s kiemelte, hogy hadi ügyekben csak a Magyarországon levő katonaság élelmezése, fegyelme s a lázadók elleni repressaliák képeznék az új kormány teendőit, a kamarai ügyekben pedig a Kolonicsnak adott utasítás megtartása követeltetik.

Az instructio alaki oldalát illetőleg az a méltányos kérdés merült föl: vajjon nem jó volna-e a primás tanácsát is kikérni az új kormány behozatalára vonatkozóan? A többség azonban azt vélte, hogy »tehet ugyan ő felsége az ő legmagasb akarata szerint«, de a primás megkérdezése teljesen fölösleges dolog volna; »mert a fölség Magyarországot fegyverrel hódítja meg és azért teljes joga van abban kénye-kedve szerint, az érsek és más magyarok megkérdezése nélkül intézkedni.«³⁾ Aztán ez a kikérdezés sok időbe is kerülne — vélték a jó urak. De meg Csehországban sem történt efféle a forradalom leveretése után, hanem ott is egyszerűen behelyezte II. Ferdinánd az idegen kormányzót. Végre a primást már olybá lehet venni, mint a ki az intézkedésbe belenyugodott Hoher

¹⁾ Relatio conferentiae bei Ihrer fürstl. Gnaden von Lobkowitz habítat den 15. Juli 1672. Fogalmaz. a bécsi titk. Itárban.

²⁾ Tán Montecuccoli és Sinzendorf.

³⁾ Haben Ew. K. Mt. dieses königreich Hungarn armis erobert und dahero (sind) befugt, in solchem ein Guberno nach Dero Belieben ohne Befragung des Erzbischofs und anderer Hungarn anzuordnen.

előtt¹⁾ elbeszélvén, hogy eddig is csak Pálffy Miklós a cancellár tüzelte őt az új kormány ellen s csak azt kéri, hogy neki legalább elégtételt adjanak. Mind a mellett határozatba ment, hogy a ministerek közül valamelyik a fölség nevében egyezkedni fog a primással.

Ezek végeztével a császár márczius 30-diki legf. kéziratának egyes pontjait vették a conferentia tagjai ujjal tanácskozás alá.²⁾

Főlöszleg az egyes pontokra reflectálnom; minthogy azokra mind igenlően válaszoltak. Tovább tartott a vita a személyekről szóló pontnál. A primást illetőleg újból hangsúlyozták, hogy neki e változás fölötté nehezére fog esni; mert eddig primas et primus volt az országban, híven szolgált és sokszor kapott szolgálataiért ígéretet, biztatást — s im fine laborum ez történik vele. Forgács, Kolonics s Majthényi a personalis ellen nem tőnek kifogást, sőt Forgácsnál javaslatba hozták, hogy az országbiróság mellett tárnokmester is legyen, mely tisztség második instantia levén a kir. városokra, bizonynyal örömezt vállalja magára Forgács. Katonai tanácsosul az új kormány mellé béke idejére gr. Hofkirchen jött javaslatba, mert háboruban helyére, Komáromba kell menni. Pénzügyi assessorról gr. Volckra mellett az öreg Maiernberg jött számításba, mint a ki nemesak a kamarai, hanem a közpolitikai ügyek terén is egyaránt jártas, török és magyar viszonyokkal egyformán ismerős. E két tanácsos ancienitás szerint előzné meg egymást a rangban, de mindkettő a jogtudós-kormánytanácsok fölött állna. Ezek állására Dr. Erhard és Dr. Hoffmanon kívül, ha nem fogadnák el a tisztet, a brixeni püspök szolgálatában álló Maystetent és Dr. Fillers jóhírű bécsi ügyvédet említék. A titkárok és az irodai személyzet kinevezését Hocheerre bízták.

Határozatba ment továbbá, hogy az expeditiók csakugyan latin és német nyelven történjenek, de beadványok magyar nyelven is elfogadtassanak. E pontnál különben meglátásvolt a bécsi ministerek kicsinyes bizalmatlansága a magyarok

¹⁾ Látni fogjuk, hogy nem így történt a dolog.

²⁾ L. ezt a 17-dik lapon. Ha már a gubernium szükségét kimondották, s az instructiót elfogadták: akkor a legf. kézirat tárgyalása teljesen szükségtelen volt.

iránt, mert a magyar beadványok mellé latin fordításokat is követelnek azon okból, hogy különben a magyarok készakarva és megrögzött malitiából, csak azért mert a német assessorok a magyar nyelvet nem értik, mindig és mindent magyar nyelven fognak beadni.¹⁾

A katonai ügyek expeditióját Hofkirchen, a pénzügyiekét Kolonics (és nem a pénzügyi tanácsos) a többiekkel a két német jogtanácsos vagy a gubernator rovideálja-e, azt a gubernatorra hagyták.

Hátra volt a legf. kéziratnak két utolsó, nevezetes pontja, mely az országos méltóságok, továbbá a bíróságok eltörlésére vonatkozott. Míg az előbbinél tulajdonképp a palatinusi tiszt s a locumtenensi intézmény volt czélban, az utóbbira egyelőre határozatba ment, hogy »quoad nomina« maradjanak meg, míg egy annak idejében kiküldendő vegyes magyar-német bizottság javaslatot fog készíteni az iránt, miként történjék gyökeres átváltoztatásuk? szem előtt tartván Tacitus ama mondását, hogy mikor szigorúbb új kormány vagy új intézmény lép a régi helyére, jó és hasznos dolog (mintegy csillámai gyanánt az előbbi szabadságnak) legalább a hatóságok régi neveit meglagyni.²⁾

Ugyanez alkalommal, miután már a gyökeres reformok tervezgetésébe az urak belemelegedtek, fölveték az udv. magyar cancellária netáni újjászervezése kérdését is. Hangsúlyozva lön, hogy úgy is sok a panasz a cancelláriára s furcsa hogy az egész ország egy cancellár s egy titkár által kormányoztassék. Szükség lesz azt tanácsosok által szaporítani, mint a cseh- és osztrák cancelláriáknál van. Tagadhatlan, hogy összes tanácskozásaikban ez volt az egyetlen pont, melyben velük az ország egyetértett. Persze, ők itt is egészen más szempontból indultak ki. A mi magát a korlátnokot illeti, mondák, noha jobb (értsd: engedelmeseb) nem volt még eddig nálánál,

¹⁾ ... doch verordnet werden möchte, dass man zugleich jederzeit paria in der lateinischen Sprache beilegen sollte, dann sonst mit Fleiss und ex inveterata malitia wegen der deutschen Assessoron, so die hungarische Sprache nicht verstehen, die Hungarn alles hungarisch eingeben möchten.

²⁾ Mutato in severius regimine, vetera nomina et simulacra pristinae libertatis relinquuntur et quod verso civitatis statu nihil quod priscae moris erat, manentibus tamen isdem magistratum vocabulis.

mindazáltal mert ő is haladó, változandó, sőt félelemből a legközelebbi patenst¹⁾ sem merete aláírni: hát ő rá nem lehet a fölségnek magát elhagyni, különösen ha igaz, a mit a primás mond, hogy az új kormánynak ellene fog dolgozni. Azért három tanácsos veendő a cancellariához²⁾ egy a mágnások, egy a nemesek rendjéből s egy jogtudós; különösen jó lesz ide venni Balassa Bálintot. És e reformmal, mely az új kormány szervezésével is összefügg, sietni kell s e czélból határozatba ment legközelebb ez ügyben külön conferentia tartása,

A conferentia e végzéseit július 30-kán terjeszték a fölség elé, kinnek elnöke alatt Lobkowitz és Schwarzenberg herczegek, Lamberg, Rottal és Montecuccoli grófok és Hoher tanácskoztak.³⁾ A fölség a multkori végzéseket elfogadta; csak Hofkirchen és Volckra személyére tartotta elhatározását függőben. Azonkívül, mert időközben a ministeri tanács javaslata szerint tárgyalások folytak a primással (mint ezt tüstént látni fogjuk), ezeket a tárgyalásokat vele főleg a bírói ügyekben való királyi helytartói tiszt iránt folytatni s bevégezni parancsolá Leopold.⁴⁾

VI.

(Tárgyalások a primással — s a primás lemondása a kir. helytartói tisztról.)

Mint fentebb említém, de a recitált nyilatkozatokból is eléggé kivehető, nagy súlyt fektettek az udvarnál arra hogy az új kormány behozatalával a nyakas primást kibékítsék s főként hogy szép szerével rábíriák a helytartóságról való önkéntes lemondásra. Mondám azt is, hogy a július 15-diki

¹⁾ Nem tudom, mely patensre ezélez.

²⁾ A ministerek ez azért-jában nem látom a logikai kapcsolatot gondolatmenetükénél. Mert ha az egy cancellárral nem bírnak, hogy akarnak vagy hisznek még egy mágnással és egy nemessel megbirkózni? a jogtudóst nem is számítván.

³⁾ Vagyis a conferentia-tanácsoson kívül Rottal és Montecuccoli. Vagy ezek is a conferentia-tagjai lettek volna azóta? alig hiszem.

⁴⁾ A július 15-diki relatio hátrata: »Et placet wie gerathen, additis az érseket, Hofkirchent és Volckrát illető punctis. Cetera placet omnia. Abele mp.«

ministertanács elhatározá vele alkudozásokat folytatni s e czélból az engedékeny, vagy jobban mondva engesztelékeny Nostitzot s a körmön font Hochert küldték hozzá.

Július 17-dikén¹⁾ reggel jelent meg a két úr a Bécsbe hívott primásnál s inté, hogy a fölség intentioninak hajtson fejét, ha ura-királya kegyeit akarja tapasztalni. Az öreg egyháznagy előtt, bármit mondta is az az állandó commissio, hogy in höchster Eng und geheim munkálkodik, Leopold intentiója többé már nem volt titok. Azt felelte, hogy mindent régen tud, nyomtatott ujságokból tudja²⁾ mit akar Leopold az országgal s Ampringennel. Ő mint a fölség mindig hű és engedelmes szolgálja ebben megnyugszik, noha az csak csufjára s gyalázatjára leszen.³⁾ Jó lesz azonban a magyar urakkal tanácskozni, »caute és circumspecte« járni el, mert sok baj történhetik még az újítások miatt. S végre azon könyörge a magát megalázott aggastyán, hogy a király neki, a ki amúgy is a sír szélén áll már, élete végső hátralevő részére legalább törvénykezési ügyekben hagyja meg a helytartóságot.

Nostitzék a primás kérését ad referendum vették; megdicsérték engedelmes voltáért, biztosíták hogy a fölség semmit a primási praerogativumokból el nem fog venni, de az igazságszolgáltatás reformjára még ezután kerülvén a sor, kérését illetőleg a fölség még érintkezni fog vele.

Szelepcsényi nem várt engedékenysége, melynek én motivumát az elkeseredésben találom, mely nem bánja bármi történik, veszni, pusztulni hagy mindent, — kellemesen lepte meg az uralkodót. Az állandó bizottságnak meg is hagyta, hogy a primás kívánsága fölött tanácsot üljön, hogy t. i. teljessétek-e az, csak a gubernium rendeztetvén be egyelőre, az igazságszolgáltatás kérdése a messzi jövőre hagyatván.

Nostitznál gyűltek egybe július 20-dikán a commissio

¹⁾ An die Röm. Kay . . . Mt Relation und Gutachten . . . die Einrichtung der Locumtenenz in judicialibus und Disponirung des Herrn Erzbischofs ratione dieses neuen Gubernii betreffend. 1672. jul. 20. Eredeti a bécsi titk. ltárban.

²⁾ . . . und sei sogar in gedruckten Zeitungen bereit einkommen.

³⁾ . . . ob es zwar zu seiner Verachtung und Verschimpfung merklich gereiche . . . »

tagjai. ¹⁾ A mit már többször meggondolhattak, azt újra most megbeszélték, hogy t. i. mennyi rosszat s mennyi jót tehet Magyarországon a primás, mint azt pl. Lengyelországban a lengyel primáson láthatni. Mellette volna a papság, nemesség. Mellette szól az a körülmény, hogy két ízben is kinevezé őt a főltség helytartónak: először Wesselényi halála után, mikor a tiszttá és Nádasdyra bízott; aztán mikor a conspiratio fölfedeztetése alkalmából egyedül a primás lön locumtenens. Már most ha őt elkedvetlenítik, visszavonul jószágaira, ezer és ezer intriguával akadályozza a kormány működését; sőt a mi szintén megtörténhetik, eladván birtokait (!?) Rómába mehetne lakni — »s habár ezért később kötség nélkül meg lehetne őt büntetni, mégis tekintetbe kéne venni, hogy ő papi személy s a pápai székkel amúgy is főnforgó nehézségek miatt *egyházilag megbüntetésével a főltség pórád járhatna.*» ²⁾

Előszámlálták aztán, hogy az 1405. törvények s kül. az 1545. évi 35—55. tezikkek alapján mi hatásköre van a helytartónak a törvénykezésnél. Látván e roppant tevékenységi kört, mely a locumtenenst megilleti s arra gondolván, hogy mindezekről egy csapásra kéne lemondani a primásnak, szinte megrémültek Nostitzék. »Ist einmal hart« — mondták. S nem is számítva azt, hogy ha az ügyek a főltség udvarába föllebbeztenek s ez a pörlekedő feleknek az óriás távolság miatt roppant nehéz lesz: az érseket halálosan bosszantaná, ³⁾ hogy az ő ítéletei fölött az udv. magy. cancellár ítél s már csak azért is, mert ő mint esztergomi érsek: natus supremus secretarius et cancellarius regius.

Bizonyos, hogy dilemmába jutottak Nostitzék s belőle halasztó határozatokkal igyekeztek kibújni. Nem akarták teljesen eltörölni az érsek locumtenensi tiszttét in judicialibus, de érintetlen sem óhajták hagyni. Miként határoltassék azonban

¹⁾ Az idézett jul. 20-diki relatio.

²⁾ ... und ob derselbe (a primás) zwar sonders Zweifel hernach gestraft werden könnte, so ist er doch ein geistlicher, und wissend, dass Ew. Mt. wegen der ex parte Ihrer Päpfl. Heiligkeit obhandenen Difficultäten mit Bestrafung der geistlichen Pertenen hart fortkommen können.»

³⁾ Könnte ihm keine grössere Mortification auf der Welt zugefügt werden.

körül a primás-helytartó jogai köre: az olyan dolog, mondák, mely nem egy hanem sok napot vesz igénybe s melyhez (szép a beösmérés!) oly egyének valók, a kik a magyar törvényekben teljesen jártasok. Egyébként is ennek meghatározása az egész magyar igazságügy reformjával függvén össze (a mi később létesítendő), ne is nyilatkozzék a főltség e részben, hanem biztosítsa a primást, hogy őt nem megcsúfolni, hanem kegyelmével kitüntetni fogja, a mint kegyelmesen veszi tőle, hogy »in politicis et militaribus« engedett, az új kormány behozatalához alkalmazkodni késznek nyilatkozzék. A mint a sor az igazságügy rendezésére fog kerülni, a főltség a primás tanácsát s ujjmutatásait örömet igénybe veendi. A czímet: locumtenens in judicialibus, addig bizonyos korlátozással meg lehetne hagyni a primásnak. Végre hangsúlyozták, hogy a helytartóságról a decorum kedvéért ünnepélyesen, írásban, *ünként* mondjon le Szelepcsényi.

Alig száradt meg a tinta a jó uraknak Leopoldhoz tett e fölterjesztésén, Szelepcsényi egy új de vehemens föllépése váratlanul akadályt gördített az utba.

Azt, hogy az öreg primás a magy. cancellárral Pállfyval nem a legjobb viszonyban álló s azért inkább Szelepcsényihez szító Nostitztól tudott volna még valamit a commissio s a császár engedékeny hangulatáról s ez ösztönözte volna őt erélyesebben lépni föl: nem hihető. Sokkalta valószínűbb, hogy Pozsonyba távozván, a hazai föld érintése adott Antaeusnak új erőt, bátorságot a küzdelemhez. A pártjához tartozó catholicus nemesség tekintélyesbjei s a vele tartó hű, királypárti mágnások hazafiasabb része biztatta-e föl a különben is elkeseredett főpapot, vagy tette-e neki, a kedve-akarata ellen resignálónak csöndes szemrehányást; elég az hozzá, az öreg egyháznagy, mikor újra Bécsbe ment s Lobkowitz élőszoval inté őt az engedékenységre, ¹⁾ nekibúsulta magát s irt Leopoldnak, keserű bár, de alázatos hangon, hanem mégis kemény tartalommal egy olyan levelet, melynél szelidebbért vetették 70 év előtt Illésházy Istvánnak a nótapört nyakába. Benne van e levélben mind az a keserűség, mely egy megsértett, hátratett ambitiosus férfi

¹⁾ Alább idézendő levele szerint.

keblét háborgó tengerré változtatja. De mutatja e levél azt is, hogy az összeesküvők, a protestánsok, a bujdosók előtt oly gyászos nevű, oly hirhedt esztergomi primás bensejében mindig jó hazafi vala; az a Szelepcsényi, ha Szelepcsényi volt is, mindig igaz magyar maradt.

Nem kevés nehézséget talált — azt mondja ¹⁾ — érett megfontolás után az új kormány behozatala utjában mind a maga személyét, mind a közállományt tekintve.

A mi az ő személyét illeti: miként történhessék ez az ő kissebbsége nélkül, nem képes belátni. Tekintve csak a pozsonyi eretnek-ügyet, mely az egész országban oly sok megbeszülésre ad alkalmat, bizonyos, hogy azt fogják hirdetni: ezért foszták meg tisztétől. ²⁾ Tavaly nyilvánosan beszélt arról mindenki, miként fogja őt a főség hasznos és hűséges szolgálataiért megjutalmazni. Most ha ily hirtelen változással degradáltatik, még a catholicusok is azt hiszik majd, hogy valami titkos bűneért történt ez vele, mint Zichyvel a kamarai elnökségről való letétele. Mindig szokása volt az osztrák háznak — s e szokás mondhatni, törvényszámba ment — hűveit ha előregedtek és elbetegesedvén hasznavehetlenekké váltak is, nem degradálni, sőt még a méltatlanok iránt is elnézés volt szokásban. Mennyivel inkább szükség ez a közpályán működőkkel szemben, kiknek jó hire-neve élükkel egyenlő becsű? főként Magyarországon, hol az az ősrégi elv van érvényben, hogy a ki megérdemli azt, hogy hivatalától megfosztassék, megérdemli azt is, hogy életét elveszítse. ³⁾ Elődei: Szalkay, Várday, Oláh, Verancsics, Kutassy, Forgács, Bornemissza, Radéczy közül e gyalázat egyikkel sem történt, pedig pl. Várday egy ízben János királyhoz hajolt. Mért történjék ez épen ő vele? ki ha dicsekedni akarna, bátran mondhatná, hogy fölülmulta elődeit, mert 34 év óta teljes odaadással, élete veszélyeztetésével szolgált az osztrák háznak. »Valóban — mondja — előbb való

¹⁾ Copie der von dem Erzbischof in Hungarn auf die ihm angekündete Reformation des Gubernii eingegebenen Schrift. Egyk. más. bécsi titk. ltár. kelet nélkül, de 1672. augusztusból.

²⁾ »Pro demerito meo degradatus fuerim . . .«

³⁾ »Notissimum est vulgare illud axioma hungaricum, quod quicumque meretur ex officio degradari, meretur etiam vitam amittere.«

nekem is mint minden becsületes embernek, jó hirem az életnél, melyet annyiszor s örömetem kivettem fölséged szolgálataiban. ¹⁾

A mi a kérdés közjogi oldalát illeti: itt — így szól a primás — még több a meggondolni való. Legelőször is teljes lehetetlen az új kormány behozatala, ha csak előbb a főség épenséggel mind meg nem semmisíti az ország összes törvényeit és szabadságát, melyek megtartására ünnepélyes eskü által van kötelezve. ²⁾ Ha vétettek s pedig keményen vétettek sokan a főség ellen, ez még nem ok arra, hogy az ország többi lakóinak is adott hűt megsejje a főség. Másodszor bizonyos, hogy hűséget csak az alkotmányos királynak esküdtek az alattvalók. ³⁾ Harmadszor: kormányzót csak az ország választhat; ha a helytartósághoz is, bár egyszerűen a megyék tudtára adatik, az ország consensusa kell, mennyivel inkább kell ez a főséges tiszthez, az ország-kormányzóéhoz. Bizonyoság erre az 1446-diki decretum Hunyady János kormányzósága, ki ünnepélyes esküt tőn az országnak. ⁴⁾ Negyedszer: csak a király kiskorúsága esetén lehet kormányzó; ötödször: megfontolandó az az oportunitási kérdés, hogy ha máskor is volt kormányzóféle pl. az újabb időben Gritti Zápolya alatt, vagy Mátyás főherczeg Rudolf alatt, mindig rossz vége lőn a dolognak még a királyi vérnél is. ⁵⁾

Mindezt azonban nem magáért mondja — ne pro domo mea agere videar — hanem köteles hűségénél fogva terjeszti elő azt, a mit közönségesen beszélnek s a mint általában gondolkoznak e tárgyról a magyarok.

Levelét emelkedett hangon végzi be. »Mit mondanak majd halálom után rólam egyebet, mint azt, hogy degradáltat-

¹⁾ Sane et mihi cum viris honestis praeferenda est fama vitae, quam alias pro servitiis Vrum Mium toties libens prostituere non formidam.

²⁾ Et primo quidem impossibile id fore nisi prius totaliter annullatae fuerint omnes leges et libertates Hungariae (ad quas servandas corporali iuramento obstricta est Sua Majestas.)

³⁾ Homagium depositum a regnicolis hoc secum per expressam ferre.

⁴⁾ A primás még az eskü szövegét is közli a főséggel.

⁵⁾ Vel in ipso sanguinis regii affectu multum desideratum fuit. — Ez az argumentum egy kissé nagyon is sántikál. Oly gyenge, a mily erősek az előbbieik.

tam s micsoda következtetést vonnak le ebből? mikor különben a legegyszerűbb rokkant káplárnak is meghagyják czimét haláláig? Valóban, legkegyelmes uram, eszemben forgathatom azt a közmondást: jó hirnév, hűség és a szem nem értik a tréfát.¹⁾ Én amint a helytartóságot nem ambitionáltam; nem futottam: úgy nem is arattam szorgalmas és hű buzgókodásomért egyebet bajnál, költségnél, gyűlölségnél. Mind a mellett mikor látom, hogy arról van szó, a mi nekem vénségemre legbecsesebb, jó hírem-nevem, reputatióm: ha tehetem s a míg lehet, ellenezni fogom, hogy buzgó szolgálatokban megöszült agg fejem befeketítsék... mert fáj az én nekem, hogy az idegen nemzetek előtt így világsúfjává leszek... Végre azt javaslom, hogy szeliden disponáltassék előbb az előkelőbbek kedélye s hangulata, nehogy később a szomorú non putaremet kelljen sóhajtozni. És ennyi elég most: jobb a többit elhallgatnom...»

E váratlan ellenállás, e heves panasz, akkor mikor már egyszer mindenre igent mondott a primás, szerfölött alkalmatlan volt az udvar terveire. Megakadályozni ugyan nem akadályozta meg; de kényes nehézségeket helyezett kilátásba.

Valamit, világos volt, tenni kell. De mit?

Azt hiszem nem csalatkozom, ha Lobkowitz és Hocker kezét gyanítom abban, hogy a Szelepcsényi ellen a mult nyáron (1671) fölmerült, olyan azt mondják-féle vádak, mintha a Nádasdyék conspiratiójában a primás is bizonyos fokig részes volna, újra fölfrissítettek. Nincs ugyan semmi positiv adatom, melylyel kezemben azt mondhatnám, hogy ime Hocker, ime Lobkowitz, ti vagytok a colportált hírek forrásai; vádolni pedig s gyanúsítani nem szeretek. De furesának tünik föl énnekem, hogy az a magyar cancellár, kiről azt érthetjük az udvari relatiókból, hogy nem a legjobb szemmel nézte volna az új

¹⁾ Cum alias etiam simplex caporalis obruncatus titulum pristinum usque ad mortem retinere soleat... és Certe, elementissime domine, merito debet miki esse prae oculis vulgatum illud: fama, fides, oculus non patiuntur iocum. — NB. Ez s egyéb variánsok a primás levelének egy másik másolatában állnak. Melyik már most a teljesen authenticus? Irrelevans dolog, mert pár phrasis az egész különbség; az okok s a lényeg mindkettőben szóról-szóra egyeznek.

magyar kormány behozatalát, a helyett, hogy — ha csakugyan perhorrescálta az új intézkedést — az alkotmány-kobzást ellenző primáshoz simúltni, vele szorosán összetartani igyekszik vala, egyszerre elkezdi ellene áskálódni. S gyanúsna kell mondanom magaviseletét, ha látom, hogy miután előbb Szelepcsényi Nádasdy volt ítélőmestere ügyének revidálásával az uralkodó a primást bizta meg, egyszerre csak a magy. cancellár elég vakmerő kir. parancsával Bársonyra bizni az ügyet s nem átalja püspök létére a magyar egyház agg fejét gyanúsítani,¹⁾ az összeesküvésben való részvétellel vádolni, bizonyos, közelebb-ről meg nem nevezett magyar leveleit Szelepcsényinek készakarva úgy fordítani latinra, hogy gyanút keltsenek ellene.

Mennyire szívére vette a rágalmakat Szelepcsényi, az egy pár héttel később a császárhoz irt második folyamodásából nagyon is kitünik.²⁾ »Térden állva könyörgök felséged lábainál — mondja itt — ne engedje, hogy a magyar cancellár szemtelen rágalmi és hamis fordítgatásai által hírem-nevem, becsületem oly méltatlanul és alattomosan piszkoltassék.³⁾ Mutassa elő az a szenvedélyes hálátlan ember, ha mi irásom van nála, a mint azzal dicsekszik; kész vagyok mindenkép számot adni s hazug költéseit és balmagyarázatait a napnál világosabb argumentumokkal és hű tetteimmel szétosztatni. Az üdvözítő testére újból és újból könyörgök felségednek, parancsolja meg a cancellárnak, hogy ne ismét halogassa, hanem jelenlétemben, felséged vagy a titkos tanácsosok előtt mutassa be a mi kezénél van, ne fordításban, ne töredékben, hanem egészben, eredetiben. Mert ismerem azt a köpenyforgató természetet, ismerem balmagyarázó képességet, melyekkel oly sokat szokott élni.⁴⁾ Hadd szégyenüljön meg érdeme szerint, ha nem röstelli jó hírem-nevemet, melyért életem se sajnálom, szemtelen és indiscret módon bepiszkolni.«

¹⁾ »... indigne et impertinenter« mondja a felséghez intézett ez időbeli kelet nélküli más levelében a primás, haragjában, ugyan kevés respectussal a királyra, miserabilis personának nevezvén a cancellárt.

²⁾ 1672. sept. 20. Ered. a bécsi titk. ltárban.

³⁾ »impertinentissimis cancellarii hungarici calumniis et falsissimis traductionibus.«

⁴⁾ »Novi enim versatile illius ac omnino versatile ingenium artesque sinistre commentandi, toties ab eodem practitari solitas.«

Ezek a rágalmak (mint említeni fogom) később végkép megszűntek, mikor a primás szépen engedelmeskedett az udvar terveinek. Hiszen egyéb czéljuk nem is volt, mint megfélemlíteni a különben nyakas Szelepcsényit. És ezt a czélt elérték. Ezek és más eszközök, ki tudja milyen pressiók, megpuhították őt, főként mikor néhány titkos tanácsos a helytartói cím meg-hagyását megígérte neki.

Hocherhez intézett egy jegyzékében ¹⁾ már biztosítja ezt, hogy ne tartson attól, mintha ő az új kormányzóval nem fogna jó lábon állani. Ha a múlt évben tudott — úgymond — engedni gr. Rottalnak, noha épen a magyar cancellar és a mágnások engedékenységét erősen szemére hányták, azt mondták, hogy az élő palatinus bezzeg ellenmondott volna, holott a nádor a primásnak mindig enged: mennyivel inkább fog engedni oly nagy fejedelmi személynek mint a német rend nagymestere.

Hocher újra kívánta, hogy a törvénykezésben való helytartóságról is mondjon le a primás. Ezt azonban Szelepcsényi most se tette, hanem a titkos tanács ígéretére hivatkozván, practicus tekinteteket hozott föl okul ragaszkodása mellett, mondván, hogy a citatoriumokban s egyéb mandatumokban ott kell lenni a locumtenensi czimnek, különben az idézett fél annak a citatójára, a ki nem locumtenens, épen nem fog bajtani.

Ebbe hát aztán Hocher s majd a főség is belenyugodott. A primás megígérte, hogy önként lemond politikai helytartói hivataláról, csak azt a kegyet kérvén ki, hogy a lemondás elfogadását tudató intimatio az ő fogalmazása után készüljön. Ezt megengedték s ő a formulát elkészíté, ²⁾ nem feledvén el abban különösen hangsúlyozni, hogy a király a primásnak locumtenensi és kir. tanácsosi, összesen 2400 frt évi fizetését éltéfogytáig nemcsak meghagyja, hanem ahhoz még évenként 1000 frtot teszen. Ezt a summát a fősvény, pénzvagyó ³⁾ primástól

¹⁾ Szelepcsényi jegyzékének felét írnoka, másik felét maga írta. A bécsi tít. ltárban kelet nélkül.

²⁾ Projectum pro decreto pro archiepiscopo extradando. A primás sajátk. fogalm. Bécsi tít. ltár.

³⁾ Igaz ugyan, hogy a primás nagyon is takarékos és a pénzt főlöttébb szerető ember volt, s mint ilyennek elég rossz híre is vala az udvarnál. De ez a tulajdonság (ki hitte volna akkor) épen az uralkodónak

kerekszám 3000 frtra alkudta le a minisztertanács, úgy a mint az az új kormány költségvetésébe annak idején fölvétetett s azon föltét alatt természetesen, hogy a kormánytanácsosi állást Ampringen mellett elfogadja. Szelepcsényi ekkor szeptember elsején beadta lemondását tartalmazó folyamodványát a császárhoz ¹⁾, melyben ugy korára, mint 34 évi szakadatlan szolgálataira hivatkozván, kéri a főséget, vegye le vállairól a helytartóság terhes tisztét. Köszönetet mondott egyszersmind azon kegyért, hogy a király őt évi 1000 arany fizetésben határzá részesíteni.

A decorum hát meg volna óva, mind a primás, mind az uralkodó részéről. Szeptember 4-dikén Hocher a primás írta formula szerint meg is fogalmazta az intimatiót, ²⁾ mely hangsúlyozván azt, hogy Szelepcsényi több ízben kérte a főséget a helytartói tisztól való fölmentésért (a mi, mint láttuk, egyszer sem volt igaz) s különösen kiemelvén hosszas hű szolgálatait, külföldi s három ízben portai követségét, továbbá azt, hogy csak a magyar cancellar tisztét is 23 éven keresztül viselte, nagy dícséreték közt elfogadja a lemondást, tudatja a 300 frt évi kegydíj rendelését s meghagyja őt locumtenensnek quoad iudicialia, persze az igazságügy terén a jövőben előveendő reformok praejudicálása nélkül. ³⁾ Másnap aztán ez az intimatio ki is adatott. Sőt a primás sürgetésére, ki Pálffy rágalmaitól még mindig félt, néhány hét mulva parancs ment Kaiser-Ebersdorfból a magyar cancellarhoz, ⁴⁾ hogy a megküldött forma szerint állítson ki Szelepcsényi részére bizonyáglevelet ártatlanságáról az ellene emelt vádak ellenében, melyek őt az összeesküvésben való részvétellel méltatlanul gyanúsíták. A küldött for-

vált első sorban hasznára s épen nem szegény Szelepcsényinek; mert mint azt Newald legközelebb kimutatta, Bécs 1683-diki védelme költségeinek négyötödrészt azon pénzből tödőzte a császár, melyet Szelepcsényi Bécsben rejtgetett s melyet tőle kényszer-kölcsön gyanánt elvettek.

¹⁾ Resignatio archiepiscopi Strigonientis officii locumtenensis regni Hungariae. Ered. 1672. sept. 1. — Bécsi tít. ltár.

²⁾ Intimatio caesareo — regia ad dominum archiepiscopum. — 1672. sept. 4. Fogalmazás Hochertől. Bécsi tít. ltár.

³⁾ E záradékkal: salvis tamen semper ultimatis provocationibus et revisionibus ac ulterioribus clementissimis dispositionibus Suae M^{aj}, ipsi (t. i. a primásnak) pro rerum exigentia significandis.

⁴⁾ Kaiserebersdorf 1672. oct. 12. fogalm. bécsi tít. ltár.

mula,¹⁾ mely szerint a testimonium ki is lön állítva, igen hízegő a primásra. Ki van benne mondva, hogy a király kedvetlenül hallotta a gyanúsítgatásokat, ismervén az érsek hűséges szolgálatait s tudván, hogy ő volt az első, a ki, mihelyt nyomára jött ama kárhuzatos hiszegők összeesküvésének, azt nekünk tüstént fölfedezte s e miatt az összeesküvők által sokszor halálnak szánva volt, halálra kereszteték.»

A primás részéről nem állott hát semmi sem az új kormány behelyezésének útjába. A legnagyobb kő el volt abból gördítve. A kisebbeket: Forgácsot, Pálffy cancellárt s a mágnásokat miként némiták el, arról nem maradt tudósítás. Valószínű, hogy ezeket élőszoval capacitálták, vagy egyszerűen megfélemlíték. Az az egy bizonyos, hogy ezektől már nem tartottak, a mint Szelepcsényi megadta magát.

VII.

(Alkudozás Ampringennel. Utolsó ministeri tanácskozások).

A míg egyrészt a primással folytak a tárgyalások, másrészt megkezdeté azokat Leopold a tervezett kormány designált fejével Ampringen János Gáspárral, a német rendnek »per Germaniam et Italiam« nagymesterével.

Sajnálom, hogy e férfiú életére s jellemére vonatkozólag semminemű adatot nem kaphattam²⁾ s így azt, a ki hivatva volt nemzetünk életében igen rövid bár s nem is nagy jelentőségű, de a személyéhez kötött tény által mégis nevezetes szerepet vinni, az értekezés folyamában nem állíthatom az olvasó lelki szemei elé, alakját, jellemét nem körvonalozhatom.

Az eddigiekből tudjuk azt, hogy az udvarban növelteték és taníttatott s úgy III. Ferdinándnak mint Leopoldnak kedven-

¹⁾ Ugyanazon datum alatt, fog. u. o.

²⁾ Gr. Pettenegg a német rend egyik előkelő lovagja s »Rathsgesbittiger«-je szíves volt nekem Ampringennek épen személyére vonatkozó akták használatát kilátásba helyezni, a német rend levéltárának Bécsben levő töredékéből. — Fölötte sajnálom, hogy ezt a szíves ígéretet, a gróf elutazván, nem válthatta be. Ampringen egykorú arcképe a gróf hivataltermében függ. Valami szellemes arcnak csakugyan nem mondható s ha imponál (?), inkább marezona arckifejezésének tulajdonítható.

eze volt. 1646. jul. 18. lépett a német rendbe s 1664. márcz. 20. nól a rend nagymesterévé. Mint részeges, lusta embert ismeri eddig történetünk. De ezen, államférfiúnak kétségkívül nem szükséges tulajdonokon kívül jobb eredményekkel is kelle bírnia, hogy az uralkodó épen őt, a ki egyébként tudtunkkal valami politikai szerepet se Austriában, se Csehországban, se a német birodalomban nem játszott, választá legelső kormányzójául az »új« Magyarországnak, hogy Lobkowitz őt javasolta, hogy Hoher nem szólt ellene. Legalább erélyesnek és határozottnak kelle lennie. Hogy hü volt s a császár iránt teljes odaadással viselkedő: arról már Nostitzék megemlékeztek.

Juthat eszünkbe, hogy Nostitzék relatiójában javasoltaték valami bizalmas ember által kérdezni ki a nagymestert kívánságai és igényei felől. A császár ezt tette. Elküldé hozzá Bécsúj helybe Imre jezsuita pater a megállapított utasítás szövegével. Ampringennek noha több pontra észrevétele lett volna, de helybenhagyta az utasítást, csak egy pontot kötött ki, melyet a fölség nevében Imre pater nemcsak elfogadott, hanem mint az utasítást valóban kiegészítőt, abba bele is toldott.¹⁾ És ez a következő:

Mivel a kormányzat körében sok oly dolog fordulhat elő, melyről ily előleges utasításban előre nem intézkedhetni s mely előre nem is látható; továbbá sok olyan, melynél tüstént való intézkedés szükséges, úgy hogy pl. a collegialis testület tanácskozásai vagy be sem várhatók, mert periculum in mora, vagy pl. az ügy még a collegialis tanács előtt is titokban tartandó: ily esetekben joga van a kormányzónak tüstént legjobb belátása szerint intézkedni s ez intézkedéseire a királyi beleegyezést utólagosan kikérni. Úgyszintén apróbb dolgokban teljes intézkedési szabadsága van a kormányzónak a mellé adott tanács megkérdezése nélkül is cselekedni, efféléket a tanácssal utólagosan, tudomás vétel végett közölvén.

Az egyezkedés után Ampringen Bécsbe ment s ott miután újra hangsúlyozta a fölségnek, hogy egyéb dolgokra is megjegyzései volnának s különösen szabadabb, korlátlanabb rendelkezési jogot szeretne, »sperando speranda« mint mondja és »zu Con-

¹⁾ A corrigált instructio (F. melléklet Nostitzék relatiójában) így inserálja: Insuper §. subsequens, de quo ex mandato S. Caes. M^{te} cum domino principi Magistro Teutonico Rev. P. Emericus Neostadii ita convenit.

testierung deutscher und realer Devotion« nem reflectált a pontokra, hanem készen nyilatkozott várni, hogy a praxisban miként alkalmazható az instructio s ő felsége rendelkezésére állani.¹⁾

E közben a primással való nehézségek kiegyenlítették és az uralkodó teljesen meg lévén elégedve Ampringen loyaltitásával, Ebersdorfból tudatta vele,²⁾ hogy őt a Magyarországra helyezendő kormány fejevé nevezi ki, tekintettel »engedelmes és mocsoktalan hűségére, eszére, ügyességére, tapasztalt voltára s egyéb előkelő tulajdonságaira, melyekkel őt a Mindenható oly gazdagon elhalmozta.«³⁾ Ugyanaz nap rendelet ment az udvari kamarához, hogy a pozsonyi várban az új kormányzó lakásául s az iroda részére szükséges helyiségek elkészítéséről intézkedjék.⁴⁾ Ampringen Bécs-Ujhelyből köszönte meg a benne helyezett bizalmat, melyet nemcsak magára, de rendjére nézve is nagy megtiszteltetésnek tart.⁵⁾

És ezzel megindultak a császári irodából minden irányba az intimatiók a kinevezésekre s általán az új kormány összeállítására vonatkozólag.

Mindenekelőtt fölszólítás ment az udvari kamarához és az udvari hadi tanácshoz, hogy a magyarországi új kormány mellé kellő pénzügyi respective katonai tanácsosi állásokra (miután gr. Volckrát és gr. Hochkirchent előttem ismeretlen okokból elejtették) alkalmas egyéneket jelöljenek ki.⁶⁾ Az udvari kamara gróf Pötting János Sebestyént, kamarai tanácsost ajánlá, mint a kit sok jó tulajdonain fölül az a körülmény is pártol, hogy a magy. viszonyokkal ismerős és Magyarországon már több commissióban vőn részt. A hadi tanács báró Andrimont tábornokot ajánlá — szükségből és interim, mint a ki nem érti a latin nyelvet, de a kinek a német titkár in summa rei szükséges explicatiókat adhat.⁷⁾

¹⁾ Erklärung auf die Instruction wegen des ung. Gubernii. 1672. aug. 4. Bécs. — Ered. bécsi titk. ltár.

²⁾ 1672. sept. 19. fogalm., bécsi titk. ltár.

³⁾ . . . gehorsamste und ganz unbefleckte Treu und Devotion, Vernunft, Geschicklichkeit, Erfahrungheit und andere vornehme Qualitäten warmit Ew. Andacht von dem Allerhöchsten so hoch begabet worden.

⁴⁾ 1672. sept. 19. fogalm., bécsi titk. ltár.

⁵⁾ 1672. sept. 27. ered., bécsi titk. ltár.

⁶⁾ Mindkettő 1672. sept. 19. fogalm., bécsi titk. ltár.

⁷⁾ Mindkettő 1672. sept. 23. ered., bécsi titk. ltár.

Fölszólítást kapott Ampringen, hogy a magyar irodához szükséges személyzet kinevezése érdekében tegye magát érintkezésbe a primással s a magyar cancellárral.

Dr. Erhard Ágoston és Dr. Hoffmann Jánost jogtudós-tanácsosokul azon kedvezményes föltét alatt nevezé ki az uralkodó, hogy ha az új magyar kormány bármí okból megszűnénék, alsó-ausztriai kormány-tanácsosi állásukat mindketten visszanyerik.¹⁾ Hasonlóról biztosított az alsó-osztrák kormány titkára Kirchmayer János is, kit német titkárrá neveztek ki a magyar kormányhoz.²⁾ Mind a mellett Dr. Erhard — jó orra volt — mégse bízott az új kormány tartós voltában s végleg nem akarta elvállalni a tanácsosságot, úgy hogy utóljára is kényszeríté őt Leopold legalább 3 hóig szolgálni Ampringen mellett.³⁾

Készen volt hát csaknem minden. Csupán napot kellett volna kitűzni a gubernium beigtatására, midőn a felső-magyarországi mozgalom az újból lánggra kapott parázs oltása körülbelül egy felesztendőre veté vissza a régóta sürgetett, oly annyira áldásosnak tartott intézmény életbeléptetését.

A mint azonban a mozgalom nagyjából elfojtatott, kettőzött buzgalommal láttak az épület betetőzéséhez, mint ezt a relatio beszéli, melyet Nostitz, Hoher és Abele (Gräfenburg nélkül) nyújtottak be a fölséghez az 1673. január 2-dikán tartott tanácskozásról.⁴⁾

Ez a tanácskozás még egyszer elővette a személyi kérdéseket. Forgácsesal, úgy látszik, nehézségek támadtak, mert a vele való megalkuvás fontosságát emlegették; míg ellenben constatáltatott, hogy Majthényi a personalis édes-örömet fog (gar gerne) mindenben engedelmeskedni, miután állása határozottan javul. Katonai tanácsosul a latin nyelvet nem értő báró Andrimont helyett gr. Welsz ezredes, Spankau és Werth-

¹⁾ Mindkettő 1672. octób. 11. fog. bécsi titk. ltár.

²⁾ 1672. oct. 13. fog., bécsi titk. ltár.

³⁾ 1673. márcz. 17. decretum Erhardhoz. fog., bécsi titk. ltár.

⁴⁾ Relatió über die von denen zu Einrichtung der Gubernii in Hungarn verordneten geheimen, etc. Rätthen anteru 2. Januarii 1673. aber- und zum viertenmal eingereichte Relation der Punct, so vor, in und nach der Installation . . . bedentes Gubernii zu thun sein möchte, betreffend. — Fogalm. Bécsi titk. ltár.

müller tábornokok közül ajánlottak s egyéb apró személyi ügyek elintézése után, hova még az is tartozott, hogy a kormányzó adjutumát 4000-ról hat ezerre emelték s így összes fizetését 12,000 frtban állapíták meg, — áttértek a *beiktatás* körülményeiről értekezni. Itt a következő teendőket emelték ki.

1. A fölség resolútiójáról az új kormányt illetőleg a magyar kancelláriát hivatalosan kell értesíteni.

2. Patens levelet kell szerkeszteni az országhoz szólót, melyben a nemzet az új kormány iránt való engedelmességre hivatik föl. E patens igen óvatosan fogalmazandó.

3. Az elfogadott utasítás kiállítását illetőleg két utat tanácsoltak követni. Vagy a titkos udvari osztrák cancellária állítja azt ki s a fölség aláírván, átküldi a nagy cancelláriához azt a guberniumnak hivatalosan kézbesíteni. Vagy ha a magyar cancellár ezt tenni megtagadná, akkor egyszerűen az udvari osztrák cancellária juttassa az installatio után a gubernator kezébe, mint a hogy II. Ferdinánd tette Csehországban a confiscált jószágok hitelezőinek ügyében kiküldött »Revisionscommission« utasításával.

4. A magyar cancellár küldjön fogalmazványt a gubernator, a beigtató biztosok s a kormánytanácsosok által teendő eskü mintájáról.

5. és 6. pont az esküről szól — s itt igen érdekes kérdés merült föl. Kinek a kezébe tegyék le a tanácsosok az esküt? A magyar tanácsosok hivataluk szerint (helytartó, országbíró, kamarai elnök, personalis) annak idejében tettek esküt a fölség kezébe; tehát nekik csak a fölség kezébe lehet az új esküt is tenni. Ha már most a német tanácsosok nem a fölség, hanem a gubernator kezébe köteleztetnek esküdni, mindenesetre rossz néven fognák venni, kérdvén: vajjon ők hitványabbak, kisebbek-e mint a magyarok? pedig őket is a fölség kezébe esküdtetni »gar zu gemein« volna. Ellenben, hogy a primás és Forgács is a kormányzó kezébe esküdjének: azt ezektől megvárni teljes képtelenség. Nem marad egyéb hátra, mint azt ajánlani a fölségnek, hogy csupán a német tanácsosokat eskesse meg a kormányzó, míg ellenben a négy magyar tanácsostól új esküt ne kívánjon a fölség, hanem »sub specie peculiaris confidentialiae« emlékeztessenek előbbi esküjökre.

7. Határozzon a fölség napot a beigtatásra s erre hívassa meg a főpapokat, a mágnásokat s az egyes municipiumokat. Küldjön parancsot az udv. hadi tanácsnak, hogy az installatio alkalmára több katonaság rendeltessék Pozsonyba s ezenkívül nagyobb helyörség a gubernator rendelkezése alá.

8—11. pont a megtartandó formalitásokról s az új pecsétnyomó megrendeléséről szól; míg a 12-dik még egyszer főlemlíti a *tripartitum* s a *magy. udv. cancellaria reformjának* kérdését. Mind a kettőt fölötte fontosnak és szükségesnek tartá a tanács. De úgy találta, hogy nem tanácsos a jelen veszélyes időkbén egyszerre annyi különféle újítást kezdeni s a magyaroknak még nagyobb elkeseredésre okot adni.¹⁾ Azért maradjon ez a reform az installatio utáni időre, a mikor a tripartitum ügyét a két jogtudós-tanácsosra lehet majd bízni, melléjük e czélból néhány magyar protonotarius, a kir. ügyek igazgatója s Nagy Ferencz és Sente Bálint²⁾ adatván, kiknek kötelességük leszen majd a szükséges változtatásokat megtenni s elaboratumunkat a fölség elé terjeszteni.

Hasonlóan áll a dolog — mondák — a magyar cancellaria reformjával is. Ha most vennék ezt munkába, a cancellárt nagyon bántaná és ez által sok, az új kormány körüli dolgok végrehajtásánál hasznavehetetlenné tenné, pedig most őt is jobb jókedvben tartani.

A commissio e relatumát a fölség a titkos tanácsnak adta ki, mely január 19-kén Lobkowitznál gyült egybe s a házi gazdán és a commissio említett tagjain kívül Schwarzenberg herczegből, Lamberg és Rottal grófokból állott.³⁾

Csaknem hihetetlen, de úgy van, hogy közel észtendei előkészületek, vélemények és tanácskozások után, mikor már a beigtatásról volt szó, ebben a conferentiában újra fölmerült a kérdés: vajjon csakugyan jó lesz-e a guberniumot a mostani

¹⁾ . . . allein finden sie bei diesen gegenwärtigen gefährlichen Circumstantien nicht für rathsam, dass auf einmal so viel und unterschiedliche Sachen fůrgenommen und den Ungarn zu noch mehreren Erbitterungen Ursachen gegeben werden.

²⁾ Ezeket Pauler művéből jól ismeri az olvasó közönség.

³⁾ Votum über die . . . unterm 2. Januarii 1673 . . . eingereichte Relation der Punct so vor . . . der Installation . . . zu thun sein möchte, betreffend. 1673. jan. 19. Fogalm. bécsi titk. Itár.

körülmények közt beállítani? Hangok emelkedtek — bizonyára Rottal és Schwarzenberg részéről — hogy ez »questio problematica«; mert egy magyar se látja örömet a kormányt, bensejében mindegyik ellenzi »és tripartitumával áll elő.«¹⁾ A tulajdonképi ok azonban az volt, hogy a forrongást Magyarországon még teljesen nem sikerült elfojtani, aztán a külviszonyok sem a legkecsesetöbb színben mutatkoztak; a relatio hivatkozik Lengyelország zavaros állapotára s arra, hogy a töröktől tarthatni. E hangok azonban elenyésztek. Szégyen lett volna a visszavonulás, csak alapját kell jól megvetni — mondá a többség — az új kormánynak. Hogy az új épület szilárdan álljon, viharokkal s az idővel dacolni tudjon, jó fundamentumra s erős oszlopokra van szükség.²⁾ Így kell itt is cselekedni.

A primástól — csodálatos — ez a conferentia még mindig tartott. Félték hogy galibát csinál; annál inkább mondták, mert ő is, a magyarok is mindig azt képzélik, hogy az új gubernium behozatalából utóvégre se lesz semmi. Forgácscsal már, nem tudom miért, kevésbbé gondolt a titkos tanács, mint az állandó commissio. Ha kötekedik (würde spreizen wollen) mondták, mást kell helyette találni.

Nagyobb gondot okozott az, vajon a magyar kormánytanácsosok hivatali szolgálatával előreláthatólag meglehet-e majd a fölség elégedve? Nem azért, mintha nem tudnának, hanem azért mert hiányozni fog bennük a jóakarát. Tudni való, hogy kedvük s meggyőződésük ellen van az új gubernium s hogy az egész országnak nem tetszik. Már most a fölség kedvéért belépnek ugyan a kormányba — s a maguk hasznáért húzni is fogják a fizetést, de hogy honfitársaik odiumát elhárítsák magukról, nagy ritkán vagy sohasem fognak részt venni a tanácskozáásokban, a primás egyházi, az országbíró és

¹⁾ . . . weilien kein Hungar solches Gubernio gern siehet, sondern jedweder derselben selbigem intrinsece zuwider und ihr Tripartitum darwider anziehen.

²⁾ Nam ut novum aedificium bene subsistat et ab impetu vehemantium ventorum aliarumque tempestatum immotum consistat, necesse omnino est, ut bonum ei supponatur fundamentum fortesque columnae adstruantur.

personalis birói dolgaikat hozván föl mindannyiszor meintségül és ürügyül. Ezért az a kérdés tehető: vajjon nem jó volna-e legalább egy megbízható embert birni közöttük, a kinek egyéb dolga ne legyen, mint a kormányzat dolgai s nem kéne-e ezért pl. a legveszélytelenebbet, a personalist kihagyni a tanácsból s helyette Balassa Bálintot venni be? Mert különben ha a magyar tanácsosok folyton csak absentiálnak, nemcsak a gubernatornak nehezítik meg a kormányt, miután eleintén sem ő, sem a német assessorok nem lesznek jól versatusok a magyar dolgokban; hanem a mi fő, az a veszedelmes absurdum is bekövetkezik, hogy a magyarok, az országlakosok, a kormánytanácsnak a magyar tagok távollétében hozott határozatai ellen nemcsak zajongani fognak, a mi kisebb baj volna, hanem azokat épen a magyar tanácsosok távollétének defectusából egyszerűen törvénytelennek nyilváníják,¹⁾ nem is számítva egyéb inconvenientiáikat. Javaslok hát a fölségnek, hogy tiltsa meg a magyar tanácsosoknak az utazgatást, kimondván, hogy Pozsonyból csupán csak ő felsége specialis engedélye mellett távozhathatnak, ellenben mindnyájan 2—3 havi szabadságidőt kapnak évenként, melyet azonban nem egy időben vehetnek ki.

A katonai tanácsosi állásra Lobkowitzék Andrimonttal meg voltak volna elégedve, de őt mellőzni kelle, mert latinul nem tudott. Gr. Welsz nem elég tapasztalt a magyar ügyekben, Werthmüller svájczí levén, nem bizonyos hogy igaz catholicus-e. Azért Spankaut ajánlák, mint a ki minden tekintetben kitünő, hogy 4—5 óra legalább engedje át a fölség, mert a gubernatornak oly resolut és tapasztalt emberek támogatására van szüksége. Igaz ugyan, hogy Magyarországon Spankau ellen sok a panasz, a többi közt az is, hogy a repartitiót ellenzi²⁾ és saját érdekét mindenben »gar stark« keresi s egyébként is sok kihágást követ el; de ezen panaszok vagy koholtak vagy túlzottak,

¹⁾ » . . . auch dieses gefährliche Absurdum wirdet verurrsacht werden, dass die Hungarn wider alle, in Abwesenheit dieser Hungarischen Assessoren ergehende Resolutionen strepitieren und selbige gleichsam pro nullis et illegitimis ex defectu interventionis der nationalen Assessoren halten könnten.«

²⁾ Ezt nem értem s nem is tudom magyarázni. Hisz ennek Magyarországon örültek volna.

sőt ha igazak volnának is, most az egyszer elnézendők. Négy-öt hó múlva visszamehetne állására, a hol szükség van rá.

Baj volt a jogtudós-tanácsosok állásával. Se Dr. Erhard se Balthasar, egy újabbán invitált ügyvéd, nem akarták az egyiket elfogadni. Pedig bottal ütni az agarat nyúl után nem jó, mert az nyulat sohase fog, mondák Lobkowitzék.¹⁾ Kétségkívül hizelgő hasonlót!

Ampringen fizetésének 2000 frttal való emelését helybenhagyták s ugy ezt a többletet, mint Pöttingnek a pénzügyi tanácsosnak fizetendő pluszt azon összegből remélték fődözni, melyet a nádor mint jászkúnok bírāja húzott s melyről Wesselényi halála óta a titkos tanács, de meg az udv. kamara is ugy megfeledeztek, hogy azt sem tudták, húzza-e valaki s kicsoda? Attól tartottak Lobkowitzék, hogy a primás qua locumtenens magának követeli. Már pedig inkább Ampringen és Pötting kapják.

Az állandó commissio azon javaslatát, hogy az instructiót ne a magyar, hanem az osztrák cancellaria állítsa ki az új kormány számára, merőben elvetették. »Es wäre ein Monstrum und auch ohne Effect«²⁾ mert a magyarok törvénytelennek tartanak. Mintha bizony a magyar cancellár közreműködése általán törvényesítette volna az egész illegális tervet és cselekményt; látszik hogy a ministerek a törvényességnek még színét is csak ott keresték, a hol teljesen fölösleges volt. Hogy különben a magyar cancellár meg ne tagadhassa aláírását — vélték — parancsot küldjön hozzá a felség s nem jegyzőket az osztrák cancellaria. Mit fog a magyar cancellár tenni, abból meglátszik majd érzülete s ahoz képest kellend majd a felségnek tovább cselekedni. De igazság szerint a cancellár tartoznék azt kiállítani; hiszen ő nem az országnak, hanem az udvarnak cancellárja s ezt kell előtte a parancsban hangsúlyozni.³⁾ Lám a mostani bécsi püspök, mint birodalmi

¹⁾ Male respondent exacta ingenia et durum est venare in vitis canibus.

²⁾ Általában meg kell adni, hogy a titkos tanács a kifejezésekben épen nem válogatott. Hoher és Nostitz ott ült a tanácsban s mégis az ő javaslatukkal szemben mondták ezt.

³⁾ . . . dass er nicht regni, sondern aulae cancellarius und also Ew. K. Mt. allergnädigsten Befehlen umso viel mehr in Gehorsam schuldig sei, und dieses würde von Ew. K. Mt. förderlich allergnädigst vorzukohren sein.

vicecancellár még a chiffrózásokat is aláírta, a nélkül hogy tudott volna valamit a tartalomból.¹⁾

Az eskütételre vonatkozólag szintén törülték az állandó commissio javaslatát s végzésbe ment, hogy mindenki, az érseket sem véve ki, a beigtató királyi biztos, mint a kir. fölség képviselője kezébe tegye le az esküt.

A ministeri conferentiáról január 23-dikán referált Lobkowitz az uralkodónak. A fölség azt mindenben elfogadta; elrendelte, hogy a primás, Forgács, Majthényi Bécsbe idéztetvén, a dolog velük kiegyenlítették s aztán az új kormány publicáltatván, minél hamarabb megkezdje működését.²⁾

VIII.

(Előkészületek a beigtatáshoz. Az új kormány beigtatása. Ampringen működése Magyarországon.)

Február 20-dikán egy csomó parancs és decretum küldetett szét az új kormány installatiójára s egyéb ezzel összefüggő dolgokra vonatkozólag. Báró Spankau Páris vezérőrnagyot is e napról nevezte ki a fölség katonai tanácsosnak Ampringen mellé, föntartván számára udv. haditanácsosi állását s meghagyván neki ezredét, melynek tulajdonosa volt.³⁾ Ugyanaz napról kelt a decretum is, mely gr. Pötting Sebestyént pénzügyi tanácsossá nevezi ki az új guberniumhoz.

A magyar udvari cancelláriának is e napon lön hivatalosan tudtúl adva az új kormány szervezése, qua befejezett tény. Parancsot kapott a korbátnok az országhoz intézendő patentst a megküldött formula szerint s az új kormány számára adandó utasítást a megállapított fogalmazás után kiállíttatni, aláírás előtt azonban (tán attól tartának, hogy a cancellár

¹⁾ . . . der jetzige Bischof von Wien als Reichsvicekanzler hat sogar die Ziffer unterschrieben, ungehindert er nichts davon gewusst. Hyen ember kellett Lobkowitznak!

²⁾ Relatum angustissimo Viennae den 23. Januarii. Placet . . .

³⁾ Decretum a hadi tanácshoz 1673. febr. 20. fog., hasonló a kamarához. Bécsi titk. ltár.

változtatásokat teszen?) újabb fölülvizsgálat végett ő fölségéhez beküldeni. Tudatja a decretum, hogy Ampringen s a többiek beigtatására Lobkowitzot jelölte ki az uralkodó kir. biztósúl, hogy a kormány-tanács tagjai ennek a kezébe fognak esküdni, míg maga Ampringen a fölség kezeibe teszi le esküjét. Meghagyja továbbá, hogy a magyar, illetőleg latin irodához hű és alkalmas egyéneket proponáljon; az installatio ünnepélyességéről pedig s különösen a rendek meghívásáról intézkedjék.¹⁾ Egyes nevezetesebb és előkelőbb urat, mint pl. Eszterházy Pál magy. kir. udvarmestert, a későbbi nádort és herceget, a fölség maga hívta meg az ünnepélyes beigtatásra.²⁾

Rendelet ment az udv. kamarához, hogy az installatio ünnepélyességének költségeiről gondoskodjék, a tartandó »panquette«-ről rendelkezék, hogy minden a fontos actust megillető fényvel menjen végbe; polgárság, a magyar kamara illő pomjával fogadják a király képviselőjében jövő beigtató sagani herceget s Ampringent.³⁾ Parancsot menesztett az uralkodó a hadi tanácsához, hogy a katonaság is en pleine parade váralobkowitzékat s hogy egyrészt a rend fentartására, másrészt az ünnepély emelésére elegendő számú lovas és gyalog csapatok dirigáltassanak Pozsonyba.⁴⁾

Lobkowitz, Hoher és Abele február 20-án estve még egy magánjellegű értekezletre jöttek össze, melyen bizonyos formalitásokat állapítanak meg az installatio alkalmára.⁵⁾ Határozatba ment pl., hogy Lobkowitz a német ministerek s tanácsosok közül senkit nem viszen magával. Miért? ezt ugyan egy szóval se indokolták; de az ő különös fölfogásuk szerint ez alighanem azért történt így, hogy a beigtatásnak s általán a törvénytelen kormánynak ezzel is a mennyire lehet magyar, kizárólag magyar színezetet adjanak. Megállapíták, hogy Lobkowitz nem a primáshoz, hanem a várba fog szállani, hogy ágyúörgés közt fogja őt a pozsonyi magistratus fogadni a

¹⁾ 1673. febr. 20. fog., bécsi titk. ltár.

²⁾ 1673. febr. 24. Ered. Kismartoni Eszterházy-levéltár.

³⁾ 1673. febr. 20. fog. Bécsi titk. ltár.

⁴⁾ Ugyanazon napról és másik febr. 14-dikéről u. o.

⁵⁾ Deliberanda et resolvenda. Fogalm., bécsi titk. ltár.

Dunánál, míg ellenben a mágnások s a rendek a várban várják; hogy Ampringen a beigtatás előtt pár nappal, márczius 8-dikán fogja esküjét Leopold kezébe letenni s erre az actusra a csász. ministereken kívül a primás, a magyar cancellár, Kolonics s az épen Bécsben időző magyar főurak meghívotnak; a kormány-tanácsosok pedig Pozsonyban, közvetlen az installatio előtt fognak esküdni. A város az installatio napján el fog zártni s erős katonaság fog a rendre vigyázni, »mert a tapasztalás mutatta fölséged koronázásakor is, hogy néhány németet mily kegyetlenül összedaraboltak a magyarok.«¹⁾ Isteni tiszteletéről a várbeli kápolnában a primás fog intézkedni. Beszédet latinúl a cancellár tartand, s ehez pár szót Lobkowitz ugyan csak latinúl. A gubernator hivatala jelvénye gyanánt az új pecsétet veszi át; botot, mint az eredetileg tervezve volt, nem kap. Hódolat a rendek részéről nem kell, hanem a rendek kezét adván gratuláljanak. Az ünnepélyt végül egy díszlakoma fejezi be.

Mindezek így készen lévén, Lobkowitznak kelle csak utasítást adni a beigtatáshoz s az ország lakosaihoz intézett, engedelmességre hívó patensleveleket kibocsátani, miután az Prágában gr. Martinitz a cseh főburggraf régebben megfogalmazta. Az 1673. febr. 27-dikén kibocsátott patensben²⁾ elmondja a király, hogy atyai gondja fötárgyát országaiában a rend és igazságszolgáltatás helyreállítása képezi. E czélból elődei s a külföld példájára az országba új kormányt helyez be, mely azonban nem leszen egyéb, mint reformja az eddig létezett, de az idők változása s visszaélések által erősen megingatott kormányformának. Az új kormány, mely utasítást nyer eljárására nézve, a fölség kir. jogai fölött s az ország jólétére és a közrend fentartására fog ügyelni, Pozsonyban székel, feje Ampringen. Iránta s rendeletei iránt föltétlen engedelmességet követel a király.

Lobkowitznak kir. biztosi instructiójával hamarosan kész

¹⁾ . . . denn bei Ew. K. Mt. Krönung schon die Erfahrenheit gegeben, wie crudel selbigen Abends etliche Deutsche von den Hungarn zerhaut worden.

²⁾ A patens fogalmazása hátán: Aufgesetzt von dem Grafen v. Martinitz zu Prag.

volt az osztrák cancellaria.¹⁾ Benne márczius 13-dikára van kitűzve a beigtatás napja. Megérkezését Lobkowitz tudtúl adandja az egyesült mágnásoknak s őket bizonyos órára magához invitálván, velük a várkápolnába megyen misét hallgatni s ennek végezte után vagy maga a herczeg vagy a magy. cancellár fog ily tartalmú beszédet intézni a jelenlevőkhöz: A fölség Magyarország rendei iránt érzett atyai szeretetétől ösztönözve, a belbéke helyreállítására, netán jöhető zavarok elhárítása, az »istenszerető« igazságszolgáltatás (der gottliebenden Justiz) kezelése, egyáltalán az ország üdve, java céljából új kormányt állit be, melynek a közjó érdekében lesz kötelessége működni. Ezért nem is kétli a fölség, hogy e tényt csakugyan mint atyai jóindulatának jelét veszik a rendek s ahoz alkalmazkodván urak és királyuk iránt tartozó kötelességüknél fogva, de az ország konzerválása tekintetéből is az új kormányt engedelmeskedni, a gubernator személye iránt, mint a ki az uralkodó személyét repraesentálja, illő tisztelettel viselkedni fognak, a mint a kormányzó is szeretettel viszonyozza jó hajlamaikat s méltányos leszen mindenek iránt. E beszéd után a kormányzónak beigtatása jelölül átadja Lobkowitz a pecsétet és az utasítást s miután a gubernator kezének megszorítása által a rendekkel, mintegy fogadást tétetett (angelüben lassen), meghívja őket s a jelenlevő idegen nemzetbeli előkelőségeket lakomára.

Csak pár nap választotta el Lobkowitzékat a beigtatástól, midőn Leopold neje, a portugál Margit márczius 11-dikén meghalt — s halála az eseményeket egy percze megakasztotta. Lobkowitz mint főudvarmester a gyászszertartások s egyéb ily alkalmakkor előforduló ügyek-bajok miatt természetesen egyelőre nem távozhatott az udvartól.²⁾ Helyette gr. Rottal és gr. Nostitzot nevezte ki az uralkodó beigtató kir. biztosokul s a Lobkowitznak készült instructiót ezek részére állittatván ki, márczius 21-dikére rendelte a beigtatást, s küldette szét az új meghívókat.³⁾

¹⁾ 1673. márcz. 3. Purum, bécsi titk. ltár.

²⁾ Leopold 1673. márcz. 17-kén Eszterházy Pálhoz. Kismartoni Eszterházy-levéltár.

³⁾ 1673. márcz. 17. Decretum Rottal és Nostitz részére, fog. — 1673. márcz. 18. az utasítás fogalmazása. — 1673. márcz. 20. Decretum a má-

Közelgett a beigtatás napja.

Rottal és Nostitz Petronellnek vették útjokat a Duna felé, a hol Ampringen beérte őket, Kolonics és Spankau fogadták. Pozsonynál szőnyegekkel ökitett tutajon vitték át őket márczius 22-dikén s a nagyszámú katonaságon kívül a magistratus, a czéhek, a kir. kamara hivatalnokai kísérték a várba a menetel, mely a német nagymesternek négy feketén drapirozott 6-6 lovas kocsián, a fegyveres polgárság és katonaság diszso-rai közt ünnepélyes léptekkel haladt előre. Előttük egy század cürassier, utánok 50 gyalog lépdelt, legeiöl lovas trombitások futták az ünnepi indulót. A megérkezésnél a primás üdvözlő rövid latin beszéddel Ampringent.¹⁾

Minden előkészület meg volt téve, hogy a fény s pompa minél imposansabb legyen, mert demonstrálni akartak vele. De a nemzet távolléte által tündökölt: így fejezte ki elégtelenségét; hiába küldettek szét a meghívók. Az ünnepély épen nem országos, egyszerű, városi jelleggel birt; Rottalék nem is mulaszták el panaszkodni e miatt az uralkodónak.²⁾ Ott voltak az egyháziak közül három püspök: Pálffy, Pongrácz és a szerémi, aztán az esztergomi káptalan küldöttjei. A mágnások közül: két Pálffy, Zichy István 3 fiával, gr. Kolonics Ferdinánd, gr. Czobor, két Erdődy, Eszterházy Zsigmond és Ostrosit. A rendek közül: Pozsony, Trencsén, Nyitra, Soprony, Vasme gyék, a két bányaváros, aztán Modor, Bazin, Trencsén, Nyitra, Soprony, Kismarton, Magyaróvár és Nagy-Szombat városok küldöttjei.³⁾ Az idegen lovagok száma tízre rúgott, köztük gr. Sternberg, gr. Traun, gr. Brka, gr. Paar, aztán Lumelini és Calamberti grófok a német rend lovagjai.

Noha a kis szám elkedvetleniti a kir. biztosokat s a jövőre sem jóval biztatott, mindamellett határozatba ment,

gyar cancelláriához a biztosok részére szükséges megbízó levelek kiállítására tárgyában. 1673. márcz. 17. Eszterházy Pál meghívója, és hogy Sopron megye követei is megjelenjenek az installatióra. Ez utóbbi a kismartoni, az előbbiek a bécsi titk. ltárban.

¹⁾ Rottal és Nostitz jelentése az installatióról 1673. márcz. 26. Ered., bécsi titk. ltár.

²⁾ »gar geringe Anzahl der anwesenden sowol geistlichen als weltlichen Magnaten und Inwohner: — mondják.

³⁾ Melléklet Rottalék jelentéséhez.

másnapra, márczius 23-dikára a beigtatást megtartani. Ugy okoskodtak és azzal vigasztalták magukat Ampringenek, hogy eléggé tudják a magyarok a február 27-diki patensből az új kormány életbeléptetését s a rendek meghívása nem is approbatio czéljából, hanem egyedül csak az ünnepély emelése tekintetéből eszközöltetett.

Márczius 23-dikán a mise után a vár nagy termében Rottalék és Ampringen egy emelkedett és szőnyegekkel díszített helyen foglaltak állást, előttük jobbra-balra a kormánytanács tagjai: Szelepcsényi, Forgács, Kolonics, Majthényi, Spankau, Pötting, Dr. Erhard és Dr. Hoffmann, — s a magyar cancellár, a ki mintán már ismertetett beszédet elmondotta, Rottal átadá a nagymesternek a pecsétnyomót s szerencsét kívánt működéséhez. Erre pár alig hallható szóval gratulált latinul a primás, majd a mágnások s a megyék küldöttei adtak kezet Ampringennek, a mi által »diejenige Angelobung naturaliter geschehen, so in der Instruction veranlasset gewesen« — mondja a jelentés.

Aztán jött az ünnepélyes lakoma, a hol »stark getrunken worden«, minden igen vigan vigan ment, sőt »jam pro vecto convivio« a tapintatos Ampringen atyjává fogadta a primást, a mi ennek és a kir. biztosoknak nem kis örömet okozott.

Legjobban örvendtek azonban a kir. biztosok annak, hogy észre nem vették, mintha az installatio ellen »publice« bárki is valamit beszélt volna. De beszéltek ám és gondoltak »privatim« maguk közt eleget.

Az ünnepélyek véget érven, másnap reggel kir. biztosok Pozsonyból Bécsbe tértek.¹⁾

Ampringen még az installatio napján tudósítá a királyt ennek szerencsés lefolyásáról; még egyszer megköszönvén a benne helyezett bizalmat, »Erős hittel merek bizni a Mindenhatóban — ugymond — hogy isteni segedelme s fölséged hathathatos gyámolítása mellett a netán hátralevő veszélyeket le fogom győzhetni és sikerülni fog fölségednek e nemes ország helyreállítására irányzott kegyelmes intentióit legjobb tehet-

¹⁾ Rottalék jelentése. id. h.

ségem szerint véghez vinnem.«¹⁾ A fölség pár nap mulva gratulált magyarországi kormányzójának²⁾ és ez most a köznapi élet egyhanguságában elkezdhetette működését. Legelső nyilvános factuma egy kegyelmi tény volt; a mennyiben mindazon bujdosóknak, kik 15 nap alatt Kopp altábornagynál jelentkeznek s fegyvereiket leteszik, bocsánatot ígér.³⁾

Ez értekezésnek a gubernium, Ampringen tevékenységét vázolni nem czélja. Az eddig elmondottakkal föladatom teljesítém. Egyetmást azonban mint jellemzőt, legyen szabad röviden érintenem az installatio utáni időből.

Alig indult meg a gubernium székere s már is a kormánytanács kebelében támadtak kicsinyes surlódások. Pötting és Spankau azt csak eltűrték, hogy a personalis előttük adja votumát, de hogy erre támaszkodva egyébként is praecedentiája legyen, az több volt, mint a mennyit bürokrata természetük megbirt; az ellen tiltakoztak.⁴⁾ Ez azonban a kisebb baj volt. Mert nagyobb gondot okozhatott a primás föllépése, a ki magának a kormányzótól bizonyos névszerint meg nem nevezett előjogokat követelt, részben méltányossági okból, mert azokat neki a pápai nuncius, a spanyol követ, Lobkowitz és Hocher megadák s ő maga is azt hívé, hogy Ampringen azért fogadta őt atyjának, hogy e titulus czimén megtisztelhesse őt; részben jogára hivatkozva, mint a ki primás és legatus natus létére az országban a király után első, a ki kötelezte magát Rómának, hogy primási praerogatíváit soha meg nem hagyja csonkítani. Hivatkozott Hunyady Jánosra, a ki hasonló eset-

¹⁾ »Also wage ich auch zu dem Allmächtigen das feste Vertrauen, vermittels seines göttlichen Beistands und Ew. K. Mt. kräftigen Manutention auch die übrige etwan ereignende Gefährlichkeiten und Verfallheiten zu überwinden, mithin Dero allergnädigste und löbliche Intentiones zu Wiederaufbringung dieses edlen Königreichs nach Vermögen zu erfüllen.« Ered.

²⁾ 1673. márcz. 29. Bécsújhely. Fogalm. a bécsi titk. ltárban.

³⁾ Egyk. más a bécsi titk. ltárban.

⁴⁾ Pötting és Spankau a fölséghez, kelet nélkül, ered. a bécsi titk. levéltárban.

ben engedett Szécsy Dénes primásnak, a mint azt egy oklevél a primási levéltárban bizonyítja. Utalt arra, hogy Zsigmond óta a primás egyuttal birodalmi fejedelem (!) s hogy még a palatinus is meghajlik ez ügyben a primás előtt. Nem köthi hát — mondja a kormányzóhoz intézett hosszú előterjesztésben —¹⁾ hogy a gubernator mindezt belátni fogja s nem mondja neki: pater descende inferius, hanem inkább: ascende superius. Csak Ampringenen áll, hogy ez a kényes kérdés megszűnjék. Irja meg a fölségnek, hogy a primásnak mint fogadott atyjának engedett s az uralkodó, ki az egyházat minden monarcha fölött tiszteli, meg fog nyugodni benne, a mint nem is kételkedik, hogy ha a fölség ez úgyről tudomással bír vala, a vitás kérdés föl se merült volna.

A közjó még e sárlódások miatt nem szenvedett. Veszélyesebb tünet volt az, hogy már működése első hónapjában kénytelen volt a gubernium panaszkodni, hogy ugy Kobb altábornagy mint egyéb főbb tisztek egyáltalán nem akarnak vele érintkezésbe lépni, correspondentiát tartani. Hogy is ne? mikor a haditanács is azon botlott meg, hogy nem tudja, kihez czimezze közléseit, a kormányzóhoz-e vagy a kormánytanácshoz?²⁾

És így ment ez mind végig.

A panaszok az országból mint sűrűbbek voltak. A bujdosók magatartása mind fenyegetőbbé vált. A hű mágnások és rendek mind elégtelenebbek lőnek. Ampringennek pedig nem volt a legjobb akarat mellett se mód vagy eszköz kezében valamit javítani az aggasztó helyzetben.

Két évi fönnállása után a guberniumnak elhatározá a király, Pozsonyban a mágnásokkal értekezletet tartatni, a nemzet és — fejedelem közti kiegyezés céljából. Tudjuk azt is, hogy az értekezlet célja nem sikerült, eredménye a kedélyek még nagyobb fokú elkésereése lön. Maga Ampringen, miután az összejöveteletről május 25-dikén (1675) beküldte jelentését³⁾

¹⁾ 1673. ápril egyk. más a bécsi titk. Itárban.

²⁾ A hadi tanács uralkodónak 1673. ápril 18. ered. a bécsi titk. Itárban.

³⁾ Ez nincs meg a bécsi titk. Itárban.

egy hétre rá a maga véleményének is kifejezést adott szemben a szerinte is tarthatlan állapotokkal.¹⁾ Nem tagadja, hogy igen-nagyon szükséges már a kedélyeket megnyugtítani s a teljes kétségbeeséstől, a mennyire lehet, visszatartani, ha csak ő fölsége el nem akarja veszíteni az egész országot. Inti urát, hogy az eszközök az üdvös cél elérésére csak olyanok, melyeket akkor mikor már késő, mikor már semmit nem fognak használni, örömezt alkalmaznának.²⁾

És valóban az általa tett javaslatok arról tanúskodnak, hogy két évi kormányzása alatt a legnagyobb részben kiismerte az ország bajait s hogy a jóakarát nem hiányzott benne, kit eddig restnek és iszákosnak ismert történetünk.

A vallástüldözésekkel szemben kimondja, hogy legalább a jelenben nem kéne már tovább a magyarokat keseríteni. És ez az egyházi fejedelem szájából, Szelepesényit és Kolonicst tekintve, nagy szó.³⁾

Követeli az igazságszolgáltatás jobb kezelését; erős katonai fegyelmet, a kihágások szigorú büntetését, a katonai beszéllésolások lehető megszüntetését, a török nyomása és kártételei ellen jobb védelmet. Kívánja a repartitio mérséklését, a hátralékok elengedését s utal a túlterheltetésekre. S ha általában meleg hangon szól a magyarság mellett, különösen érdekes javaslatai második pontja, mely azt hangsúlyozza, hogy több bizalmat kell a magyarok iránt tanúsítani.⁴⁾ A bizalmatlanság, ugymond, nagyon ártalmas; sokat és fölöttebb nem kell bizni, de keveset se; az államférfiak (»die Statisten«) fogják tudni a helyes mértéket. Ő a sok közt egy módot ajánl: lehetne bizalomköltés céljából pl. *a könnyű magyar nemzeti haderőt kiirtás helyett nevelni*, magyar tisztek, magyar tábornokok alá adni, kik nem a megyéktől, hanem a fölségtől függvén, tekintélyes haderőt képeznének.

¹⁾ 1673. június 3. Ered. a bécsi titk. Itárban.

²⁾ . . . und zwar durch solche Mittel, die man folgend, wenn es zu spät, gern vorkehren und geschehen lassen wollte und doch alsdann nichts mehr fruchten werden.

³⁾ . . . dass es hoch und höchst nöthig ist, die ungarischen Gemüther auch diesfalls pro nunc nit mehrer zu exacerbieren.

⁴⁾ »Erscheinung etwas besseren Vertrauens zu dem Rest dieser Nation.«

Haszna volna benne az uralkodónak még az is, hogy a német zsoldosnál sokkal könnyebben eltartható a nemzeti haderő.¹⁾

De még a hű Ampringen e remonstratiója sem használt. A dolgok mind czagányabb irányt vettek, az állapotok mind rosszabbra fordultak.

Erősen panaszkodik a kormányzó a következő évben újra, hogy a haditanács semmit nem hajt rá, hogy a katonaság kénye-kedve szerint nyomja a népet, mely házaát üresen hagyván, török ditióra száll. A kamarához s a hadi tanácshoz intézett, Magyarországot érdeklő udvari leiratokról és határozatokról a magyar kormány nem kap tudósítást; pedig — kérdi — hogyan viselje jól a rábizott ország gondját, ha efféle intézkedéseket vele nem is tudatnak? Az igazságszolgáltatás parlagon hever; octavaliák ember-emlékezet óta nem tartattak; a kir. tábla egy évben egyszer jó össze 14 napra s akkor se a föllebbezett pörök elintézése végett, úgy hogy ezek in infinitum fölszaporodtak s a kormány itt se tehet semmit. Sőt, hogy a miseria teljes legyen, a gubernium tagjai sem kapják fizetésüket, kilencz hó óta »jämmerlich stecken gelassen worden.«²⁾

Más is, nemcsak a különben független Ampringen, megúnta volna ez állapotokat. Nem esodálhatjuk, ha — mikor 1677-ben a pestis dühöngött országunkban — a német rend kifáradt nagymestere örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy kifelé fordíthatja, tisztességes ürügy alatt, szekere rúdját s végkép bucsút von a fölfordult hazai világtól, a csaknem tönkre zaklatott magyar földtől, arra soha többé vissza nem térendő.

A zürzavar, az önkény, az erőszak itthon tovább is tartott. S igaz az, a mivel Pauler végzi Wesselényi s társai összeküvéséről írott munkáját, hogy csak a hazaszeretet menté meg Magyarországot a szolgák szomorú sorsától, csak ezen törött meg az önkényuralom ereje.

¹⁾ . . . per auctionem, loco paulatim extinctionis levis armaturae nationalis hungaricae, multo facilius sustentandae, quam Germanicae . . .

²⁾ Ampringen az uralkodóhoz sine dato, de 1676-ból. Ered. a bécsi titk. Hétben.

AZ

1683-IKI TÁBOROZÁS

TÖRTÉNETÉHEZ.

A KÉTSZÁZADOS ÉVFORDULAT ALKALMÁBÓL

HG. ESTERHÁZY PÁL NÁDOR

KIADATLAN KÉZIRATAI S LEVELEZÉSEI NYOMÁN

ÍRTA

THALY KÁLMÁN

R. TAG.

(Felolvasatott a II. osztály 1883. october 8-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1883.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)